

M. S. Gisen.

Maa päält taewasle.

Arutused päikese, kuu, tähtede ja ilma eluawalduste kohta.

Tartus
Hermann'i trükkikoja trükk

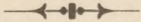
Maa päält taewasle.

Arutused päikese, kuu, tähtede ja ilma
eluawalduste kohta.

Kirjutanud

M. A. Eisen.

Tartus.

Trükitud Hermann'i trükikoja kulu ja kirjadega.

ENSV TA Fr. R. Kreutzvaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
ARHIIVRAAMATUKOGU

97 2 58

S i l u.

	Ihf.
Et ühtigi uut ole päikese all	5
Päikese, kuu ja tähtede eluawaldused .	7
Siima eluawaldused	39

Si ühtigi uut ole päikeje all.

Omajal ajal sünnitas Jules Verne „Kuureis“ lugejate seas suurt waimustust. Weel enam tähelepangumist leidis „Postimehes“ mõne aasta eest ilmunud roman „Kahe ilma pääl.“ Noored ja wanad lugesiwad seda luulelugu suure huwitusega ega jõudnud jutu lõpu ilmumist ära oodata. Enesest pean tunnistama, et matavalisest ajalehtede romanisid ei loe, aga „Postimehe“ luulejutt läbitäimiseft maa ja taewa wahel ostas mindki enesega kaasja wedada, nii et jutu otsani ära lugesin. See roman tõi ilusaid unenägusid tulewikust, mil teadus täiesti inimeste teenistusesse heitnud ja wahed planetide wahelt ära kaotanud. Maa ja Marsi elanikud sõidawad maa päält ülesse taewasse ja taewast jälle alla maa pääle. Meie teadus näeb sest kuldseft ajast aga alles und. Kudas ta ka edasi püüab, ei jätfa ta neid ilusaid unenägusid ometi tõeks teha.

Bole midagi uudist meil päikeje all!
oli ütelda wiisiks Ven Akibal;
elu alati rändab maailmas ringi,
enam uusi sündmusi meile ei kingi!

Kui nüüd hommitumaa mõttetargal õigus, ei patu meieaegsed romani kirjutajad oma luulelugudega midagi uut. Sa tõesti, ammu enne kui meieaegsed

Päikese, kuu ja tähtede eluavaldsused.

Wähe segased arwamised walitsewad meie rahwaluules päikese ja kuu kohta. Üks wana jutt kõneleb, et päike, kuu ja maa seda wiisi sündinud: Wanaltaadil olnud üks suur ratas, mida ta, ei tea kuhu oli üles seadnud. Korra olnud Wanataat wäga rõõmus ja hakanud seda ratast ümber ajama. Kihutanud aega mööda ifka kärmemini ja kärmemini. Rõõmutujus annud ta wiimaks õige hoogu, nõnda et ratas nagu tuul ümber keeranud. Ennetuseks wõi õnneks jooksnud ratas tükkideks. Tükid lennanud kaugele, kaugele laiali; üks ainus tükk jäänud Wanataadi jalgade alla. Sellest saanud meie maa. Teisi tükkisid ehitanud ta nii, et nad hakanud kiirgama ja särama. Neist saanud päike, kuu ja tähed.¹⁾

Kuna jee seletus sügawamat mõtlemist awaldab, peame teist arwamist koguni labaseks nimetama. Rätsepa lapsed torfinud sõrmedega taewale augud fiske, rätsepp oma naesega lõiganud taewale weel kaks suurt auku fiske. Nõnda saanud päike, kuu ja tähed.²⁾

1) X. Wõrumaa kirjandus, lhf. 29575.

2) Rahwaraamat V., 116.

Jählmann jälle teab jutustada, et päike ainult lamp olla Wanaija kijas. Koit süütab selle lambi hommikul põlema ja Hämarik kustutab õhtul jälle ära. ¹⁾ Kui palju Jählmanni teade rahwaarvamist awal dab, jääb küsitawaks. Näitab ometi, et Jählmann omalt poolt rahwasuust saadud ainetele palju ehteid juurde lisanud.

Hoopis teist sugu pilti päikese, kuu ja tähtede süündimise kohta annawad rahwalaulud. Need kõnelewad tawalisesti, et maailm, päike, kuu ja tähed munast loodud. Ilus lind lendab põõsasse, teeb sinna pesa ja hakkab pesasse munema. Saudub mune seni kuni pojad wälja tulewad. Müüd hakkab lind poegi jaotama. ²⁾

Ühe pani kuus kumamaie,
Teise pani tähels taiwaaje,
Kolmas päewaks päält ilma. ³⁾

Munast ütlewad Soomegi rahwalaulud maailma süündinud olewat. Loomise töö toimetab õieti ometi Wäinämöinen. Muna langeb merde. Merde langemisel sõnub Wäinämöinen:

Mis munas on alum pooli,
Alumiseks maaemaks,
Mis munas on ülem pooli,
Ülemiseks taewaaksi,
Mis munas on kirju karwa,
See tähtedeks taewasse.
Mis munas on walge karwa,
See aga kuulsi taewasse,
Mis munas on muu karwa,
See päewaks taewasse. ⁴⁾

1) Jählmanni kirjad, 22—24.

2) Nelipähi Album 1898, lht. 19—20.

3) Beske Eesti rahwalaulud I., 10.

4) Krohn, Kalewalan toifinnot, 43.

Wanas Kalewalas jutustatakse lugu umbes niisama nagu eel pool kuulsime. Uues Kalewalas ei ole aga enam Väinämöinen maailma looja, vaid Ilmatar. Ilmatar ujub mere pääl, kuni lind tuleb, ta põlvele pesa teeb ja hauduma hakkab. Ilmatar liigutab põlve, munad weerewad merde ja neist sünnib umbes niisama maailm nagu eel pool kuulsime.¹⁾

Nii hästi Gesti kui Soome rahwaluule tunnistab, et taewakehad sellegi aineist loodud, planeedid on, nagu meigi usume. Ühtlasi arwasiwad aga esiwanemad, et need taewakehad ometi eluta ei ole, waid et nende pääl niisama nagu maa pääl hingelised elawad. Mõni wõõras rahwas pidas ennemuiste taewakehasid endid hingelisteks, ütleme parem jumalateks. Seda meie esiwanemad ei arwanud, küll aga, nagu juba tähendatud, et taewakehad niisama elu awaldawad nagu meie maailm. Päikese, kuu ja tähtede pääl elawad esiwanemate arwamise järele hingelised, kes päikese, kuu ja tähtede nime kannawad. Nagu ees pool kuulsime, on päike, kuu ja tähed ilmakehadeks loodud, ei ole ise hingelised. Nende pääl asuwad hingelised saawad enestele aga sellesama nime kui taewakehad, kelle pääl nad asuwad.

Gesti rahwaluule ei nimeta neid hingelisi, kes päikese, kuu ja tähtede pääl elawad, kusagil jumalateks ega anna neile jumaliku auu. Palju enam ilmuvad nad meie ette inimeste näol. Need inimestenäolised hingelised on niisama majapidajad nagu maapäälsed inimesed, teewad niisama tööd, jah meestesugu hingelised käiwad niisama kosjas nagu maapäälsed peiud. Mis imelikum weel, ei käi kosjas taewakehade pääl, waid käiwad kosjas maa pääl.

Päikese, kuu ja tähtede pääl näha ke igasühes oma majapidamine olevat. Maja peremees kannab

1) Kalewala, I., 229—244.

päitefe pääl päi f e s e ehk pä e w a, fuu pääl f u u ja tähe pääl t ä h e nime. Maja peremee on muidugi meestesugu. Igal peremehel nähafe oma perenaene olemat, mitmel ka lapsed.

Kudas päitefe pääle peremee, see on hingeline päite saanud, sest ei jutusta meile rahwaluule midagi. Rahwaluule astub nagu tuntud asjaga platfi, et päitefe pääl päite ehk päew elab.¹⁾ Kuu kohta selle wastu teab rahwaluule jutustada, kudas hingelised fuu pääle saanud. Siisgi need teated sünnitawad omast kohast ristiriidu.

Ühe jutu järele lähewad mees ja naene wargile. Kuu paistab aga liig heledalt ja ähwardab neile seega hädasohtu. Wargad teewad otsuseks kuud ära tõrwata. Lähewadki tõrwama, aga ei pääse fuu päält enam lahti ja peawad jäädawalt sinna jääma. Seega on mees ja naene fuu pääl olemas. Et nad fuu pääl walitsejateks wõi nii ütelda peremeheks ja perenaeseks saanud, selle kohta ei kõnelda meile midagi. Waewalt wõibki seda oletada. Kuu pääl peremeheks jaamine ei oleks ju enam mingisugune nuhtlus, waid palju enam häätegu. Rahwaluule tahab ometi näidata, et warguse kannul nuhtlus käib, mitte aga hää palga maksmine warguse eest. Seega ei kõlba waras fuu peremeheks wõi „kuuks“. Isegi oleks Wastjala silla piigaga, kellest meile jutustatse, et ta waga neiu olnud. Wähemalt nii teab Kreuzwald.²⁾ See neiu oodata fuu pääl teisi tütarlapsi enese järele, aga ei olla kedagi nii puhast ja ilma süüat. See Wastjala silla piiga kõlbaks küll fuu peremeheks, kui ta nimelt meesterahwas oleks. Kuu peremehest wõi kuust teatakse ja jutustatse ju, et ta meesterahwas olnud. Muidugi teab rahwa-

1). Rahwalaulud nimetawad tawalisesti päitest päewaks. Nende järele nimetame meigi, ehk küll õigem oleks päite kirjutada.

2) Eesti rahwa Ennemuistsed jutud, lk. 315.

tuu tuu pääle wõetud neiu kohta, keda Kreuzwald
Wastjala silla piigaks kutsub, weel teist moodi lugu
jutustada. Neiu käest nõutud palju tööd. Teda pandud
laupäewa õhtul sauna kütma, wett kandma ja wihtu
walmistama. Sauna poole minnes õhanud neiu :

Kuufene, kosi mind,

Päewafene, päästa mind !

Wanataat kuulnud seda õhtamist, päästnud neiu
orjusest lahti ja tõstnud tuu pääle, kus ta praegu näha
on, wiht ja weepang kõrwal. *)

Seegi seletus jätab mõistatuselks, kudas tuu pere-
mees „tuu“ tuu pääle saanud. Et niisugune peremees
tuu aga olemas, seda tõendab rahwaluule, nagu ees-
pool kuuleme. Niisama jääb meile seletamata, kudas
tähe peremees „täht“ tähe pääle saanud. Igapidi on
ta jään. Nii meil, nii Soomes. Soomes nimetatakse
tuu peremeest tuu kõrwal wahel meelituse nimega
„kuuhut“ ja päewa „päewa“ nime kõrwal meelituse
nimega „päiwy.“ Soomes nähahe päewa peremehe
kodupaika mõne korra ka „päiwilä“ ja „päiwälä“
hüütawat, tuu kodu „kuutola,“ tähe kodu „tähtelä.“

Lähendasin juba, et rahwas arwas päikesel, kuul
ja tähtedel hingelised asuwat. Seda tunnistab Kalewi-
poja lugugi. Kui Kalewitaat põdema hakkab, saadab
Linda lepatriinu wälja arsti otsima. Lugulaul kõneleb,
et lepatriinu lendas üle maa ja mere läbi kolme kuning-
riigi ja hakkas siis kuult küsima, kas Kalewitaat weel
terweks saab. Kuul kuulas kurwalt päält, aga ei an-
nud wastust. Edasi lendas lepatriinu. Hakkas tähelt
küsima, kas Kalewitaat terweks saab. Täht ei wasta-
nud midagi, waid kustus taewaserna. Jälle lendas
lepatriinu edasi, kuni päikese nägi tõuswat. Lepatriinu
küsis päikeselt seletust. Aga niisama wähle kui tuu ja

*) Hurt, Cesti astronomia, 12.

täht wastust andis, andis wastust' päikene. *) Rõige selle järele, mida kuuleme, nimelt et kuu, tähe ja päiksega küll kõneldud, aga et ükski neist ometigi wastust ei annud, wõiksite arvata, et need ülepää ei wõinudki wastata. Rahwas uskus küll, et päikese, kuu ja tähtede pääl hingelised on, kes inimeste juttu kuulewad, aga tõe poolest ei olnud wist lugu ometi sugugi nii, tõe poolest ei kuulnud nad midagi. Nii wõiksite tõesti arvata, pealegi kui teisest kohast Kalewipojast seletust kuuleme :

Sõna ei ole tähte suusja,
Kuu ei oska kõneleda,
Ega päike pajatada,
Küsitajale wastust anda. **)

Niisama nagu kuust kõneldakse, et inimesed ta pääle elama pandud, niisama kõneldakse seda ka tähtedest, vähemalt ühest tähest, nimelt w a n k r i s t. Korra läinud mees wanfriga, härg ees, kottu wälja. Korraga taranud hunt härja kallale ja tahtnud hõrga ära murda. Selle paha teo eest nuhelnud Wanaiša hunti ja raskendanud hundi härja kõrwale wanfri ette. Hunt oli nimelt Wanaiša seaduse wastu teinud : Wanaiša lubanud hundile ainult lahtiseid loomi murda, mitte aga neid, kes tööd teewad. Teistele huntidele hoiatamiseks tõstnud Wanaiša wanfri kõige härjaga ja hundiga taewa laotusele. Aga härja ja wanfri peremeeski wõetud ülesse kaasa. Sääls arwab rahwas praegu weel peremeest, wantrit, hõrga ja hunti nägewat, wantri nimelises tähes Wõrulased teawad, et peremehe nimi „Peedo“ olnud. Wanaiša Peedo järele hüüawad wõrulased wantrit nüüdki weel P e e d o wanfriks. ***) Seft jutust selgub, et wanarahwa arwamise järele mitte ainult

*) Kalewipoeg II., 218—275.

**) Kalewipoeg, III., 848—351.

***) Dr. Hurt, Eesti astronoomia, I lk. 25.

inimesed kuu ja tähe pääl ei elanud, waid isegi loomad. Seega wõime oletada, et esiwanemad päikest, kuud ja tähti niisamasuguselt pidasivad nagu meie maa on. Snimestest wõi minugi poolest üliinimestest, sest niisuguselt wõitsime wana rahwa taewakehade asunikka nimetada, kuuleme mõne korra üht ja teist, loomadest aga wähe. Salme laulus kõneldakse korra 50 hobusest, aga teistfindi järele sulawad need 50 hoost üheks ainsaks hobuseks kottu. Tahawad ju elus inimesed alati peategelastena ette astuda. Sellepärast kingiwad wana rahwa teated kõige tähelepanemise taewakehade üliinimestele ja jätawad alles teises reas seiswad loomad nii ütelda filmapaari wahel.

Grimm tähendab, et Germania rahwad muiste päikese, kuu ja tähtede käest kadunud asju taga küsivad. *) Niisamasugust mõtet leiame Soome sugu rahwasteltki: ju ennmalt kuulsime, et Linda lepatriinu saanud Kalewitaadile arsti otsima. Lepatriinu küsib taewakehadelt nõuu. Mis on see muud kui kadunud tervise tagaotsimine? Siiski mitte ainult kadunud asju ei küsitud päikese, kuu ja tähtede käest taga, waid ka kadunud inimesi. Nagu näha, walitseb esiwane matel arwamine, et päike, kuu ja tähed kõik taewaist igale poole ulatasiwad waatama, iga urka ja nurka tungisiwad ja seega wististi teadsiwad, kus kadunud asi ehk kadunud inimene wiibis. Kalewalaast kuuleme, et Lemminkäise ema kadunud poega taga otsib. Tagaotsimisel hakkab ema kuud appi hüüdma: „Kuu kuldne Sumala loodud, kas sa ei näinud mu poega?“ küsib ema kuu poole kumardades. Kuu aga wastab, et tal enesel tegemist küllalt ega pole aega saanud Lemminkäist waadata. Ema läheb edasi ja hakkab päewalt seletust pärima. Mida kuu ei teadnud, teab päike.

*) Deutsche Mythologie, II. 670.

Päike kuulutab emale, et poeg Tuonela musta jõkke surunud ja mööda koski kolijedes alla läinud. *)

Weel teise sarnase loo kuuleme Kalewalaft. Marjatta poeg kaob ära. Marjatta poega otsima. Ei leia kujagiltki. Marjatta wiimaks tähte paluma, et täht ütleks, kuhu poeg saanud. Aga täht ei juhata, Marjatta läheb edasi, hakkab kuult küsima, kas kuu ei tea. Aga ei kuugi juhata. Wiimaks palub Marjatta päikeselt aru poja kohta. Päikene wastab, et ta küll teab. Ühtlasi juhatab päike Marjatta sinna, kuhu poeg sattunud. **) Päike on mööda maailma läinud, on kõik näinud, on seega ka Marjatta poega jälle tähele pannud ja võib seega emale poja olupaiga kätte juhata. Päikese filmad, s. o. päikese kiired tungivad igale poole, filmitsewad kõiki. Seega on üsna loomulik, et päikest kõike arwatakse teadwat, mis maailmas iganes olemas ehk iganes sünnib.

Niisamasugust lugu nagu Marjattast, tunnawad Wene karjalaste laulud ka neitsid Maarjast. Maarja otsib Jeesust taga. Küsib wiimaks päikeselt. Päike kuulutab kohe, et Jeesus juba surmatud ja maha maetud. Maarja palub päikest appi. Päike uinutab oma paluwusega wahid haura ääres magama ja sulatab kivi haura eest ära, nii et Onnistegija üles võib tõusta. Teises laulus kuulutab jälle päike Maarjale, et Maarja poeg juba ülemas taewas wiibida. ***) Nagu nende laulude sisust näha, on need isikult tehtud päikese legendatessegi pannud. Päike peab seega legendateski seda osa esitama, mida talle muidu paganuses esitada antud.

*) Kalewala, XV. 161—194.

**) Kalewala, L, 365—412.

***) R. Krohn, Der gefangene Unhold (Finnisch-ugrische Forschungen VII), Iht. 129—130.

Castren arwab, et soomlased ennemuiste päewa jumalat ta soendawa omanduse pärast üleüldse, iseäranis aga teda toitwa, maad wiljataks tegewa loomu pärast auustanud. *) Soome rahwaluulest paistab päewa jumalus koguni kainelt meile filma, Eesti rahwaluule ei pea, vähemalt meieaegsetes ülestähendustes päifest, kuud ega tähti sugugi jumalisteks olemisteks. Nagu enne tähendatud, usuwad reftlased küll, et taewatehadel hingelised asuwad, aga neid hingelisi ei tohi me Eesti rahwaluule järele sugugi jumalateks nimetada, waid ainult kõrgemateks olemisteks, kõrgemateks hingelisteks. Koitu ja Hämarikku kujutab rahwaluule näitujeks peaaegu täiesti päris inimestena. Koidu ja Hämariku lugu on ometi Fählmanni parandawat kätt liig rohkel mõõdul tunda saanud, nii et meil praegu raste ütelda, kus rahwaluule lõpeb ja Fählmanni luule algab. Näitab, nagu langeks peaaegu terve lugu Fählmanni rehnungi pääle. Igapidi ei tõsta Fählmann Koitu ja Hämarikku maapäässetest inimestest kuigi palju kõrgemasle. Kalewalas selle wasta tehakse koit jumalaks. Sälal soowitakse paha põgenemist

Enne päewa tõusemista,

Koi - jumala koitmista. **)

Koi - jumal aga tähendab sedasama, mis meie koit. Kusagilt pole ma näpunäiteid leidnud, mis põhjust annaksiwad, Koitu meil jumalaks pidada. Kõrgemaks olemiseks mõistime Koitu ja Hämarikku küll pidada, aga see on ka kõik.

Laplastest arwatakse, et nad wanemal ajal päikesele iseäralikku auu annud. Päikese kuju leidub nende nõiatrummidegi pääl. Professor R. Krohn aga tõendab, et laplased sugugi algusest saadik päikest pole

*) Finnische Mythologie, Iht. 61.

**) Kalewala, XVII, 477—478.

õppinud. Ülepää ei arwa prof. R. Krohn päikese teenistust Soome sugu rahwastel algupäraliseks.¹⁾

Nagu tähendatud, nimetab Castren taewakehasid wanade soomlaste jumalateks. Ta arwab, et soomlased auustanud, waid päikese teenistust alles skandinawlastelt neid lahketeks, häd tegewaks olemisteks pidanud, neid niisugustena auustanud ja ühtlasi sagedasti appi hüüdnud, et nad surelikkudele abi annaksiwad. Iseäranis oletab Castren, et soomlased päewa, kuud ja tähti nende kauni walgustamise pärast armastanud ja auustanud. Sest auustamisest leiame ometi meie päiwil koguni pisut jälgi. Wäinämöisest kõneldakse tõesti, et tal Ilmatare seltsis olles aeg wiimaks igawaks jäänud ja ta lahtipäästmist hakanud paluma. Niisugusel korral hüüdnud ta :

Kuu kergita, päew päästa,

Otawa õige õpeta

Meesä öndudelt ustelta,

Wõerilta wärawilta jne. 2)

Kalewala järele peaksite arwama, nagu wõiksiwad päike, kuu ja tähed Wäinämöise ära päästa. Nagu näha, on Lönnrot need palwesõnad Wäinämöise suhu pannud. Need sõnad, et kuu kergitaks ja päike päästaks, on õieti maja asutamise wõi põhjendamise sõnad.³⁾ Uut maja alustades soowiti, et päike, kuu ja tähed ise appi tulekksiwad. Maja ehitamist wõiwad nad tõesti edendada, nimelt seega, et nad ikka selgesti paistawad. Kui päike selgesti paistab, jääwad pahad ilmad eemale ja kui pimedus enne töö lõpemist kätte jõuab, wõiwad kuu ja tähed walgust andes tööd jatkata lasta. Ülepää pean tähendama, et päewa, kuu ja tähtede appihüüdmist enam aruldaseks juhtumiseks tuleb lugeda.

1) Oma maa I, lkt. 624.

2) Kalewala, I. 302—314.

3) Voitsurumot, 57 l.

Kui Castren päikest, kuud ja tähti jumalateks teeb, peame ütlema, et neid wiletjateks jumalateks tuleb arvata. Kalewala annab päewale linna ja kuule kena kaja asupaigaks. Wäinämöise mäng kostab kuu tuppja ja päewa linna. Et päewa ja kuud hingelisteks peetakse, see ilmub seski juhtumises. Mäng ja laul meeldib päewale ja kuule, mõlemad tulewad kodust wälja ja lähewad Wäinämöise ligidale laulu ja mängu kuulma. Seda nad waesekesed ei oleks aga pidanud tegema. Korrage ilmub kuni Pohjola emand Louhi ja wiib mõlemad kiiwimäkke wangi. Säält ei pääse nad enne lahti, kui Wäinämöinen neile appi ruttab. Mis jumalad päike ja kuu oliwad, kui nad Louhil endid nii hõlpsalt lastsiwad wangi wõtta! Louhi mõju taewaliste kehade kohta wähen dab päikese ja kuu wäge meie silmis suuresti. Wägewa jumalusega ei oleks Pohjola pere-naene milgi kombel niisugust tükki wõinud teha!

Testi rahwaluule näitab, et taewakehade pääl hingelised, inimeste sarnased olemised olemas ja et need säält maa pääle maha tulewad. Kui ka Kreuzwald Kalewipojas mõnda lugu nii ütelda liiwa pääle ehitanud, seisab päikese, kuu ja tähe lugu ometi kaljusel alusel. Selle kosimise loo on Pärnu õpetaja Rosenplänter ju 1818 üles kirjutanud ja pärast seda on Rosenplänteri üles kirjutatud laul mitmele korrale uuesti trükitud. Kreuzwald on Rosenplänteri üleskirjutuse oma Kalewipoja Salme loolegi aluseks pannud.

Laul algab jutustusega, kuidas Salme kosilased tuliwad. Kõige päält tuli kuu. Ja mis moodi? Just nagu tore kuningas. Tuli wiiekümnel hobusel. Mõni on seda ütlust nii mõistnud, nagu oleks kuu tulnud, 50 hobust tõlla ees, 60 kutsarit puul. Ei ma tahaks uskuda, et wana luuletaja wõi rahwas enesele sündmust seda wiisi ette kujutanud, seda wähem, et laul tõllast ega wantrist midagi ei kõnele. Palju enam peame oletama, et peig ratsa tulnud. Wanal ajal oli

moobis, et kui ülemad kufagile läksiwad, nad enamasti ikka ratsa sõitsiwad, mitu kümmend saatjat kaasas. Tõllaga mõi wantriga sõitmine oleks pääle selle palju raskust teinud, sest et tarwilikud teed puudusiwad. Ratsa pääseti aga hõlpsalt igale poole. Nii tuli kuu peremees, tuli kuu ülewalt taewa alt maa pääle maha Salme juurde kosja. Ei tulnud üksi, waid suure seltsiga. Paul nimetab seltsilisi kutsariteks. Kas need seltsilised tõik tõesti kutsarid olnud, see on küsitaw. Palju enam mõime oletada, et muist neist isamehed ehk kosilase saatjad olnud. Läksiwad ju wanal ajal kosilased mitme seltsilisega kosja. Mis ime siis, kui kuu kuuekümmne seltsilisega ilmub. Kas neid tõesti kuus- kümmend olnud, nagu laul ütleb, see on küsitaw. Ma mõtlen, üteldes, et kuu wiiekümne hobusega ja kuuekümmne kutsariga kosja tulnud, tahkis rahwas ainult hobuste ja saatjate hulka tähendada.

Oleks mõnele meieaegsele neiule niisugune rikas kosilane nagu kuu kosja tulnud, oleks neiu kosilase peiu, nii ütelda, kahe käega wasta mõtnud. Teiseti aga Salme - neiu. Waewalt kannab kuu oma kosimise neiule ette, kui see juba warsti kostab: „Ei mina kuule lähe!“ Ühtlasi annab ta ka kormijagamise põhjuste teada. Põhjuseks nimetab ta kuu kolm ametit. Dieti ei ole ometi kolmest ametist pikemalt juttu. Kolm kuu ametit nähaiks palju enam kuu ebatast paistmise algamist ¹⁾ tähendawat. Salme kaebab nimelt, et kuu ühel ikka ajal ei paista, waid wahel foidu ajal tõuseb, wahel päewa looja - mineku ajal, wahel päewatõusmise ajal. Kalewipojas lijab Kreuzwald Salme sele tusele weel juurde, et kuu wahel wara enne walget wäsiib, wahel wahiti päewa ajal peab ja isegi lõuna

1) Rosenplänteri Beiträge. XI. 138.

ajal luurib. Pääle kolme ameti annab Kalewipoeg kuule isetoimetusi. ¹⁾

Kühidalt: kuu ei leia armu Salme ees, kuu peab kõige oma wiiekümne hobusega ja kuuekümne kutsariga tulnud teed tagasi minema.

Põlgas ta Salme kuust-kosilase ära, ei jää ta sellegi poolest veel wanaks piigaks. Warsti ilmub teine veel toredam kosilane.

Tuli päewa poisitene, ütleb laul. Kreuzwald lisab Kalewipojas omalt poolt päewale veel juurde: põlewfilmil peitene. Rahwalaul ometi põlewfilmil peitest ei tunne, waid lepib päewa poisiteseaga. ²⁾ Just niisama, nagu kuu, tuleb päewgi wiiekümnel hobusel ja kuuekümne kutsariga kosja. Ei siis midagi suuremat kui esimene peig paku päike Salmele. Wähe-malt ei kõnele laul suuremast rikkusest ega rohkesti wäest. Päew ei löö siis päält näha endist kosilast milgi wiisil üle. Sellepärast saab ta Salmelt niisama „korni“ nagu kuu enne. Su eemalt hüüab neiu päewale wasta: „Ei mina päewale lähe!“ Kreuzwald lasseb Kalewipojas Salmet ennaft veel kullaks ja hõbepärjaks nimetada. Kalewipojas sõnub Salme: „Ei mina kuld läinud kuule, hõbepärja põlgab päewa.“ Seda-maid awaldab Salme oma põhjusigi, miks ta päewa ära põlgab. Need põhjused on päewa heitlik meel: „Palawasti paistab päewa, heledasti heidab ilma!“ Heina ajal, kui kuiva aega tarwis, annab ta wihma, kui aga kaera külwi-ajal wihma tarwis läheb, paneb pööd idanemise kängu eht kaotab kaerajeenne hoopis ära. Pääle selle teeb muulegi wiljale kahju: põletab odrad põllule, kõrwetab linad liiwale, odrad wao naha-le, tatrad toa taha. Kreuzwald lisab omalt poolt veel juurde:

1) Kalewipoeg I, 195—203.

2) Dr. Karttunen, Kalewinpojan kotoonpano, 66.

Kui on runge ruffi lõikus,
Siis ta lasteta kahistab,
Udu mihmada varistab. ¹⁾

Rõiki oma pahu tegusid kuuldes ei jää päewal muud nõuu üle kui kosimise mõtet maha jätta ja koju poole tagasi sõita.

Meemele astub aga warsti kolmas kosjafandidaat. Tuli tähti poisikene. Kreuzwald lisab omalt poolt Kalewipojas juurde: Põhjanaela wanem poega²⁾ Kreuzwald paneb meile seega õige mõistatuse ette: kes oli õieti kosilane: kas täht mõi tähe poeg, põhjanael mõi põhjanaela wanem poeg. Esmene rida kuulutab, et kosilane täht olnud, teine, et tähepoeg. Mõnest rahwalaulust näha see selgub, et täht siin põhjapähe, ütleme parem põhjanaela näha see tähendawat. Pidas ju wana rahwas põhjanaelast iseäranis lugu, sest see seisid alati omal paigal.

Ei tule täht sugugi toredamalt kui teised. Nii-
samuti wiiekümne hobusega ja kuuekümne kutsariga sõidab ta õue. Siiski leiab täht arnu Salme ees. Rosenplänteri rahwalaulus ei ole põhjust nimetatud, miks täht wasta mõetaks, aga Wõrumaa rahwalaulud nimetawad põhjustegi: täht on täis mees! ¹⁾ Seletamata jääb siis, mis poolest ta endistest kandidaatidest täiem on. Igapiidi on mõte see, mis Kreuzwald Kalewipojas awaldas, et täht ei raiska wiljategu ega riku ruffilõikust. ³⁾

Wõru ja Setu rahwalaulud esitawad päewa, kuu ja tähe kosjalugu palju täielikumalt kui Rosenplänteri üleskirjutus ja Kalewipoeg. Wuidu aga ilmuvad kosilased Setu rahwalauludes palju kehmemalt kui enne nimetatud lauludes. ⁴⁾ Wäkel ilmub kosilane ainult ühe

1) Kalewipoeg, I., 229—231.

2) Wana kannel I, 198, 298.

3) Kalewipoeg I. 264—265.

4) Hurt, Setu rahwalaulud. I, 3, 1—21

hobusega. Siiski mõned laulud teavad, et iga kofilane oli „tullalla korjatud ja pandlilla pandud.“ Nii tähtgi, kes mõne laulu järele ühe hobusega, mõne järele ometi seitsme hobusega kofja tuleb. Setu laulud ostawad kofilasi päris kawalerideks teha: kofilased kumardawad ja teretawad. Tähtgi tuleb ja teretab, teretab talu, teretab wanemaid, teretab neitut. Siin pean aga tähendamada, et setud Salmet sugugi ei tunne, s. o. kutawat Salmet Salmeks ei kutsu. Salme asemel ilmut Setu lauludes „k u r e n e i u,“ kellele päew, suu ja täht kofja tulewad. Tõde poolest on see kureneiu aga seesama, mis Kalewipoja ja Gesti rahwalaulude Salme.

Setu laulud lasewad tähe niisama nagu teised kofilased koguni miinaga kofja tulla. Peig täht tuleb ühe laulu järele sisse kuldannustega kõristades, wistab kindad laua pääle ja kübara kinnaste pääle. Setud ostawad tähe toredaks kofilaseks kujukada. Täht leiab siis armu ja neiu wastab kohe kofimise pääle: „Wiige tähe täkk talli, andke heinu ette ja kandke kaeru kõrwa. Katke lauda ja istutage täht lauda: ette ihutud laud, taha tahutud sein, pihlakane pint alla, ette road rohised, pääle piprad paremad!“ Kuuleme Rosenplänteri laulu. Kreuzwald ei lepi sellega, waid püüab omalt poolt näidata, mida kõik lauale kantud: kandke kalad laua pääle, lihad peiu ligemale; kandke magusamad maiused, pulma sepitud peiule, meewaagnad mehe ette; kandke lauda õllekannud, mõdupeekerid magusad.¹⁾

Tähe lauda kutsumisega lõpeb Rosenplänteri laul. Kalewipoeg jätkab aga lugu. Kalewipojast kuuleme, kudas ema tähte sööma palus: „Sööge tähti, jooge tähti!“ Täht aga kõristab mõõka ja kõlistab kannusid ja ütleb: „Ei taha süüa, ei taha juua! Tooge mu oma tupp, saatke mu Salme siia!“ Sedasama mõtet awaldawad

1) Kalewipoeg. I. 272—278.

ka Setu laulud. Neis palub kureneiu niisama nagu Salme Kalewipojas aega ehtida. Kreuzwald omalt poolt toob Linda appi. Linda peab Salmele siidifärgid, kul-lakirjaliste käiksetega kalewikunud, wikelised willasutad, litterilised linikud ja ruundulised rätikud kätte tooma.¹⁾ Kui täht ei taha süüa, küsib Salme ema, kas ehk täht ei joowiks magada. Kreuzwald omalt poolt lasseb tähte sellele pääle wastata:

Tähesilm ei tunne süütu

Ega kulmu kättemista

Ega laugude langemist.²⁾

Täht seletab wasta, et tal ainult üks igatsus olla, Salmet kätte saada ja Salmega koju sõita. Setu laulud seletawad omalt poolt ja lisawad juurde: täht teinud sellepärast ruttu taha, et õhtu kätte jõudmas; millal jõuda ta seda wiisi enam pilwede pääle.³⁾ Ema wabandab tüdart ja ütleb, et kui peiu aega annud kaswada, siis olla tarwis, et ta neiu ka aega annab eh-tesse panna. Kalewipojas astub Salme ise selle nõud-misega peiu ette.

Päta ehtimise pääle saab Salme wiimaks riidesse panemisega walmis ja astub peiu ette. Kreuzwald lasseb murueite kambris Salmele riidesse panemisel abiks olnud olla. Itahwalaulud ei tea murueide abist midagi, niisama nagu ema küsimisest tüdart nähes:

Kas see kuu on ehk kas päewa

Ehk kas ehatütar noori.⁴⁾

Niisama armab Kreuzwald tarwilikuts Salme loole omalt poolt juurde lisada, kudas pulmalisi kottu kutsutud ja kudas tähe peiu ja Salme neiu pulma pi-

1) Dr. Karttunen, Kalewipojan kokoonpano, 67.

2) Sääljamas.

3) Setu-este laulud. I, 3, 9.

4) Kalewipoeg. I., 336—358.

dama hakanud. Rahwalaulud aga lasewad kosjadega loo lõppeda; pulmadest waitiwad nad. Kureneiu ehk ennast peiule just nagu pulmade wastas. Kui wiimaks kureneiu mõi Salme peiu juurde sisse astub, mõtab peiu ta ümbert kinni ja läheb kuldkannusid kõristades toast wälja, läheb pilwedešse, läheb sinitaewa taha mõrşjaga ja sinna jääb mõrşja elama ja kasuma. Sellega lõpeb Setu laul.

Täht saab oma igatsetud neiu kätte, päew ja kuu peawad ilma olema. Siisgi ei lõpeta päew ja kuu weel lootust, wähemalt ei lasse Kalewipoeg neid lootust lõpetada. Nad näewad: Salmel on ju weel õde olemas, noor ja nagu nagu Salme. Ei saanud nad Salmet, mõttis täht Salme, tahawad nad ometi Lindaga õnne katsuda. Linda kosimisest lähewad rahwalaulud kainele mõõda. Kalewipoeg teeb selle aga niisama tähtsaks juhtumiseks nagu Salme kosimise. Kalewipojast kuuleme, et kuu just niisama Lindale kosja tuleb nagu ta enne Salmel käinud. Wennad walmis õde kuule andma, aga õde ise ei taha sest teadagi. Põhjused, miks ta kuule ei lähe, needsamad, mis Salmelgi. Kuu läheb kurwalt koju, asemele tuleb päew kosja. Niisama 50 hobusega nagu kuu enne. Wuidugi üeldatse weel päewast, et ta ise tänu seljas istunud. Wennad jällegi walmis õde mehele panema, aga õde ise ei hooli päewast. Põhjused needsamad, mis Salmel: päike teeb palju paha, tõrwetab palju. Wuidu lisatatsse päewale süüregistrisse weel üks nähtus juurde:

Paiſtab ſuwel pika aega,
Taliwel ei tule tuppagi!

„Korwi“ saades läheb päew puhtedes läwelt, tõrwetab ſääl juures ise põuapalawal. ¹⁾

1) Kalewipoeg. I., 359—422.

Sellega lõpewad päewa, kuu ja tähe kosimised. Päew ja kuu peawad teist korda tühjalt koju tagasi minema ja mujalt enestele eluseltfilisi otsima.

Taewalisi kosilasi tunneb Soomegi rahwaluule. Soomesgi tulewad päew, kuu ja täht maa pääle neiule kosja. Soomes ei tanna kositam neiu ometi Salme ega kureneiu nime, waid Suometare nime, wahel aga ka Saare neiu nime. Suometare kosimisest kõneleb Ranteletar. 1) Siin kuuleme kosjalugu peaaegu niisama nagu Kalewipojas, ainult 50 hobust ja 60 kutsarit puuduwad. Selle asemel kiidawad peiud oma kodu. Nad räägitwad neiu oma hõbedastest tubadest ja kuldsetest lambritest. Räägib esmalt kuu, räägib pärast päew. Aga kosilaste kuldne kodu ei jõua Suometart ometi kosilastele minema meelitada. Mõlemad kosilased saadetakse tühjalt tagasi. Alles põhjatähele annab Suometar läe ja südame.

Wähe teisiti kõneleb lugu Kalewala. Kalewalas jutustatakse esmalt, kuidas Saare neiu Rüllikki kodu kaunistaswanud ja kuidas siis neiu kosilased tulewad. Esmalt ilmub päew. Aga ei päew kosi iseenele, nagu Eesti rahwalauludes, waid kosib oma pojale. Aga niisama wähe kui meil neiu päewale enesele läheb, läheb Soome neiu päewa pojale. Päewa järele astub kuu platši. Kuu kosib niisama jälle oma pojale. Neiu aga annab niisamasuguse wastuse nagu päewale. Wiimaks ilmub täht. Tähtgi kosib pojale. Kuna Kalewipoeg ja Rosenplänteri üleskirjutus Salme tähele lasewad minna, osa Setu laulusidgi oma kureneiu tähele mehele panewad ja Ranteletares Suometargi taewalise peiu leiab, ei taha uhke Saare neiu Rüllikki tähestgi midagi teada. Täht peab niisama tühjalt tagasi minema nagu ta taewalised felttimehed enne teda. 2)

1) Ranteletar. III., 6.

2) Kalewala, XI., 31—42.

Ralewala Saare neiu ei seijsa ometi üksi tähe minemasaatmisega. Ei küll alati, aga mõnes teisendis astub Setu kureneiu Saare neiuks appi. Enne kuulsi me, et Setu laulud kureneiu lasewad tähele mehele minna. Siisgi mitte kõik. Leidub mõni teisend, milles kureneiu tähte niisama wähe wõtab nagu enne päewa ja tuud. Saadab ka kureneiu kofilase tähe teiste taewaliste kofilaste wiisi oma teed, ei ole sellega ometi weel üeldud, nagu tahaks kureneiu kure wiisi üksi kuigutama jääda. Sugugi mitte. Kureneiu kuulutab:

Ma lää nüüd kündijälle,
Kündijälle, külwijälle,
Keerä maale tegijälle,
Muista mulla pöörijälle. 1)

Neiu põlgab siis taewalised kofilased kõik ära, neiu tahab ennem põllumehele kui taewalistele kodu-kanaks minna.

Aga mitte ainult setud ei lasse oma lauludes kureneiu wähe põllumehele minna, waid sedasama teewad mõne korra ka Eesti rahwalaulud, kui kofitam neiu ka enam kureneiu nime ei tanna. Neiu tulewad kofilased taewast, tulewad aga ka kofilased Tarwastust, Wiljandist ja oma külast.²⁾ Neiu põlgab taewalised kofilased ära. Ei taha aga Tarwastussegi minna, sest et jääb poola nälga ja tangu nälga. Ei taha Wiljandisegi, sest et jääb pastlad liig suured; nende jalgapanemine wõtaks liig palju aega. Mõne korra ei taha ta ka oma külaste, kus wanematele kõik kõrwu kostaks, mis talle abielus juhtuks. Mõnes teisendis tahab neiu Wirusse minna.

Minä lähän siis Wirusse,
Wirus süia wiljaleiba,

1) Setuaste laulud. I., 3, + 11., 12.

2) Dr. Hurt. Wana kannel. 460.

Wirus juna wiljawinad,

Wirus wiisakas elada. 1)

Ülepää wahetawad koha nimed weel paljugi, wahetawad Gesti, wahetawad ka Soome rahwalauludes, wahetawad jääl nimelt, kus taewaliste kofilaste asemel maapäälsed kofilased neiuks kosja tulewad ja neiu maapäälsetest kofilastest rohkem lugu peab kui taewalistest. Teisendid teewad seega loo dieti kirjuts.

Seda kofilaste kirjut tarja on professor Kaarle Krohn pikema arutamise alla wõtnud. Prof. K. Krohn näitab esmalt, kuidas Rosenplänter kõige esmalt Gesti rahwalaulude ühe kõige ilusama laulu — Salme kofimise loo pääle tähelepanemist juhtinud. Ju 1822 ilmunud Salme laul Turu ajakirjas „Minemosyne“ Rootsi keelse ümberpanekuga. Sest ajakirjast õppis Lönnrot laulu tundma. Ühtlasi pani Lönnrot laulu Soome keelde ümber, nagu seda ta wanematest käsikirjadest sellekohase tähendusega näha. Wist oli Lönnrot hiljemini seda unustanud, et ta Salme laulu Gesti keelest ümber pannud wõi ei teinud ta suuremat wahet Gesti ja Soome laulude wahel, lühidalt Salme laul ilmus 1840 Ranteletares parandatiud kujul üsna eesotsas jutustawate laulude hulgas nime all „Suomettaren kofijat.“

Kõige tähtsam parandus, mis Lönnrot Gesti keelest ümber pandud rahwalaulus ette wõttis, on see, et ta Salme asemele nime Suometar pani. 2)

Suometar on sõnast Suomi ja tar - tütar sünnitatud ja tähendab soomluse kaitsewaimu. See on rahwuse jumalastamine, ütleb prof. K. Krohn ega wõi muidugi rahwasuust saadud olla. Aga kui Soomes mööda läinud aastajaja 40 aastates rahwuslik isetunne elusse ärkas, leiti ses sõnas uue aja tundemärk. Ühes

1) Dr. Hurt, Wana wara II., 46, 624.

2) Finniſch - Ugriſche Forſchungen. 1903 III, 3. Die Freierei der Himmelslichter.

akademilises ringkonnas, selle liikmed enestele ülesandeks teinud eneste kestel Soome keelt kõneleda, tehti Suometar selle ettevõtmise kaitsejaks. Kus hull Soome meelsid koos oli ja Soome keeles asju arutati, üeldi pärast: „Suometar rõõmustab tõesti selle õhtu pärast!“ Ühes 1846 aasta Soome seltsi protokollis kirjutatakse: Suometar on ennast tänagi näidanud nagu kartliku südamega peigmeest ootaw pruut lahkete lootuse pisaratega silmas seda pisutest hulta teretades, kes talle seda tunnikest pühendada tahtsiwad.“ Kui wähe hiljemini sellejama ringkonna liikmed Helsingis esimese Soomekeelse näda'ilehe asutasiwad, andsiwad nad talle nime „Suometar“ See esimene ajaleht Suometar läks küll pea hingusele, aga selle esimese Suometare ajemele astus „Uusi Suometar,“ hakkas päewaleheks ja on täna päewani Helsingis wanasoomlaste päähäälekandjaks jäänud. Wist mõjus selleaegne Suometare auustamine Dönnrotigi pääle nii palju, et ta Salme ajemele Suometar pani ja Eesti rahwalaulu Soome rahwalaulu pähe rahwa kätte saatis.

Siiski ei tule lugu nii mõista, nagu oleks Dönnroti Kantelatare kaudu laul taewalistest kosilastest Soomes alles tuttawaiks saanud. Et jarnast kosimise lugu muidugi Soomes tunti, seda tunnistawad sellejama Kantelatare wäljaandes ilmunud laulud „Kosmed kosijad“ ja „Kadri kosijad“¹⁾ Taewaliste peigude kosjas käimised maapäälsel neil on, nagu professor K. Krohn katjub tõendada, Eesti läänerannas jündinud. Läänerannast laotas laul ennast üle kogu Eestimaa laiali. Ei leppinud ometi Eestimaa, waid wõttis weel pikemat rändamist ette. Rändas edasi Ingerisse, rändas edasi Soome Karjalasse ja Munuseisse, jah pääsis kogu ni wepslaste jekta, nagu professor G. N.

1) Kantelatar, III, 29, 45.

Setälä leidnud.¹⁾ Kui Lõnnrot siis Salme laulu uue ümberpanekul Suometare nime all soomlaste kätte saatis, siis ei pakkunud ta dieti midagi uudist. Rahwal oli see laul juba paremalt tuttav, uue lauluga tuli ainult nimi Suometar juurde.²⁾

Professor R. Krohn avaldab Salme laulu kohta veel arvamist, et see 1300 ja 1500 aasta wahel Eesti rannas sündinud ja säält oma rändamise käiku alustanud. Ristiusu aja poolest kõnelemad teiseendites ette tulewad nimed Kadri ja Mari. Magu ma teises kohas näidanud,³⁾ astuwad Salme nime asemele teiseendites ristiusu nimed Kadri, Mari j. n. e., kuid need on juhtumisi teiseenditesse sattunud.

Professor R. Krohn jõuab oma uurimises sellele lõpuotsusele, et me päewa, kuud ja tähte nende kosimise loos sugugi mütologia isikuteks ei tohi lugeda, waid lihtsalt luuletajudeks. Ei loe me taewalisi kosilasi enam mütologia kujudeks, siis ei wõi Salme laul muidugi mõista enam paganusest pärit olla, waid ristiusu ajast. Kustutame aga taewalised peiud mütologiast maha, jääme hulga waesemateks. Poul ise ei taota sellega veel oma wäärtust. Poul püüab maapääliselt neiu nii ülendada, et neiu kõige tähtsamad taewalised hingelised, päew, kuu ja tähed kosja tulewad, kuid neiu põlgab need taewalised peiud siiski ära ja läheb ennem maa pääle külapoisile mehele kui taewatehade asunikudele. Luulewabadus siis toob ainult maapäälsele neiu nii kõrged, kuulsad ja toredad kosilased. Igapidi annab see professor R. Krohni seletus meie mütologia kujudele raske hoobi. Päewa, kuu ja tähtede hingeliste elust, olust jääb jeda wiisi wähe veel järele.

1) Säälsamas.

2) Finnisch-Ugrische Forschungen 1903. III. 3. H 15-44.

3) Kodupoolist, Salme, lk. 93—107.

Olgu nüüd küll, et päew ja kuu Salmel ilmaaegu kosjas käinud ehk prof. R. Krohn'i arvamise järele, et seda kosjalugu täiesti luuleliseks launistuseks tuleb lugeda, waikigu rahwaluule ka päewa ja kuu naese saamisest, taewakehade poegadeist teab rahwaluule meile ometi märku anda, aga ka päewa, kuu ja tähe tütardest.

Päewa pojast laulawad setukesed. Paulus jutustatakse esmalt, et neiu hõmmiku wara üles tõuseb ja näeb, et muil juba muru pühitud, temal aga alles pühkimata. Ruttu tõmmab ta peosse, mis peosse puutub ja läheb pühkima. Siisgi ei edene pühkimine. Neiu paneb ennaft ehtesse ja läheb metsa luuda tegema. Mietfjas puutub ta aga „Edo ilma, päewa pojaga“ kokku.¹⁾ Päewa poeg kipub neiu kallale ja rõõwib talt ta ehted ära. Tüdruk hakkab wasta, tõmmab noa tupeft wälja ja torlab noaga päewa poja furnuks. Ruttet läheb neiu koju ja kõneleb wanematele oma juhtumisi.

Wanemad kiidawad tütarit selle eest, et tütar päewa poja ära tapnud. See wanemate kiitus paneb meid imestlema. Teisenditest ometi kuuleme, et neiu ainult ehte rõõwimise pärast päewa poega ära ei tapnud. Teisendid teawad, et päewa poeg neiu auugi tahtnud riisuda. Neiu hakkab oma auu kaitsema ja auu kaitsemises tapab ta kallaletungija. Ses mõttes ei mõista wanemad tütre mõrtsuka tööd hulka.

Nagu Dr. Kallas kätte näidanud, langeb päewa- poja laul selle laulu teisendite hulka, mis nime all „Suisa juud“ tuttan on.²⁾ Nimetatud laul kõneleb niisama nagu enne tähendatud päewa poja laul, et neiu metsa läinud luuda tooma. Saanud luua tegemisel Sulewi mäele.

1) Setukeste laulud, I., 14.

2) Dr. D. Kallas, Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie, 298—334.

Sääl seisib Sulewipoega,
Sulewi, Kalewipoega.

See Sulewipoega, Kalewipoega tipub neiu auu riisuma. Neiu hakkab auu kaitsema ja tapab auu kaitsemises kallalekippuja. Eestimaal ilmub siis kallaletungija Sulewi, Kalewipoja nime all, setukeste seas aga „Edo ilma, päewa poja“ nime all. Igapidi sai see päewa-poeg maapäälsse neiu kae läbi haleda otja, see päewa-poeg, kes kombelikult koguni madalal järjel seisab.

Kombelikult niisama poris püherdab teine päewa poeg, kellest rahwaulud weel kõnelewad. Ühes Wiburumaa rahwaulus üteldakse :

Udres, Kudres poisikene,
Udres, Kudres kuu sulane,
Kuu sulane. päewa poega j. n. e. 1)

Sellest päewa pojast jutustab laul, et ta suur Don Juan olnud. Oma Don Juani tööd võtnud ta metsas ette. Need Don Juani teod mõjunud aga metsa kohta nii, et metsa kilduma ja põõsad põdema hakkunud. Mõned teisendid tahawad selle päewa poja isegi pilwetütarde pidajaks teha. Professor R. Krohn arwab aga, et pilwetütred ainult üleskirjutaja ekstitusets tuleb lugeda. Üleskirjutaja kuulis Bille, kirjutas aga pilw. 2) Pilwedega ega pilwetütrega po e sel päewa pojalt midagi tegemist. Prof. R. Krohn ütleb : „Ei taha võimalik olla selle aruldase wormi põhjal muinasusulist ühendust päewa eht kuu kui meheliku ja pilwe kui naeseliku olemuse wahel välja seletada. Laul on, nagu üks Kadrina teisend selgel sõnal tunnistab, lihtne kiigelaul, mida noored tüdrukud kiigel laulsiwad.“

1) Dr. M. Beske, Eesti rahwaulud. II., 24.

2) Eesti Üliõpilaste Seltsi Album IV., Nistitud mets, nr. 162—172.

Mõlemad Gesti rahwalauludes ette tulewad päewa pojad langewad kõlbmata inimeste kilda. Päitelest peatšime oletama, et tema pojad nagu hääduše eeskujud hiiłgakšiwad. Soetaks ju päitešt tihti kõige elu hallitaks, olgu küll, et Salme ja kureneiu ta süüregištřiše mõnda wiga panewad. Minu arwamise järele ei tohiks me „Edo ilma, päewa poega“ ja „Udres, Kudres päewa poega“ milgi kombel meesteks arwata, selle isa päite olnud ehk kes päiteše pääl süündinud. Šteäralikul põhjusel on nad enestele ometi päewa poja nime pärinud. Misjugune see põhjus olnud, ei julge ma otsustada.

Gestlaste päewa poeg tuletab meile Lapi päewa poegi meelde. Laplased nimetawad oma rahwaluules päewa poegadeks kõiki neid, kes päewa poolel asufiwad. Päewapoolteks hüüdfiwad nad aga lõunepoolist rannamaad, kuna põhjapoolist maad kuupoolteks ja selle rahwast kuu poegadeks kutsufiwad. Üks Lapi laul „P ä e w a l a p s e d,“ jutustab, et kuu ja päewa neiid metspõtrade wafikaid püüdnud ja taltsutanud. Kuu tütar tappis oma võtru, nii et wiimaks neist üsna ilma jäi. Nuhtluseks pandi kuu tütar kuu pääle kõige oma poja-ga elama. See poeg tegi mõnesugused Kawala-Hansu tükkide farnafid wigurisi. Kuu tütre ja ta poja lugu tuletab siis elawalt meie kuutõrwejaid meelde, kes tehtud paha nuhtluseks kuu pääle pannakse, kust nad enam lahti ei pääse. Päewa tütar selle wastu kandis oma põtrade eest ilusasti hoolt, nii et neist talle terve kari taswis. Päewa neiu sai päewa poegade emaks. Neist päewa poegadest kõneleb Lapi laul „Kalla parneh.“ Kalla parnehgi pandi pärast taewasše, nimelt warda ehk „odawa“ pääle, nagu warda tähti Wiru pool hüütakse.¹⁾

1) Castrén, Finnische Mythologie. Hf. 320.

Teine laul kõneleb jälle päewa pojast, kes pruutide puuduse pärast kodumaal teine poolt põhjanaela enesele lähed kodukana kosima. Sää! jõuab ta hiiude maale, kus hiiu tütar talle meeldib ja tema niisama hiiu tütrele. Pime hiiu ei tahaks aga armastusest midagi teada, waid tahaks ennem kosilast hukka saata. Hiiu lubab wiimaks ometi tütre kosilasele, kui kosilane talle oma jõudu näitab. Neiu abiga teeb kosilane hiiule Karwala - Hansu tüttisid ja saab palgats neiu enesele. Kohe purjutawad peig ja pruut päewamaale tagasi. Hiiu pojad tulewad jeni koju, kuulewad õe ärawiimist. Tahawad õde tagasi tuua. Hakkawad taga ajama, aga ei saa enam kätte. Päike ilmub, paistab tagaajajate pääle ja moondab nad kiviiks. Hiiu neiu ja päewa poja pojad kannawad „Kalla“ poegade nime. Need Kalla pojad lähewad oma olemise ja tegemise poolest meie Kalewipoegadega ühte. Isegi nimi Kalla pojad tuletab meile nime Kalewipojad meelde. Lapi rahwaluule järele tuleks siis Kalewipoegi päewa poja järeltulijateks lugeda. Nagu enne kuulsime, tähendab laplastel päewa poeg päewamaa asunikku. Päewamaaks nimetatatse aga seda maad, kuhu päike paistab. Kui siis ka Kalewipoegi päewa poegadeks laplaste rahwaluule järele tohime arvata, ei tohi me ometi ühtlasi arvata, nagu oleks Kalewi sugu päikesest pärit. Sels puuduwad meil tõendused.

Enam teises walguses astub Kalewala päewa poeg platssi. Hall haug on taewast saadud tule ära neelanud. Wäinamöinen lähed noodaga haugi püüdma ja saabgi haugi wiimaks kätte. Wäinamöinen ei julge aga haugi külge kätt panna. Kardab tuld, mida haug ära neelanud. Ses äparduses tuleb talle päewa poeg appi. Siisgi arwab päewa poegki, et ta palja käega haugile midagi ei wõi teha. Arwab enesel kõige päält jels isa pussi tarwis minewat. Waewaist on

päewa poeg soowi awalданud, kui ju püss pilwest päewa poja ette sadas. Ja missugune püss: tuldse pääga, hõbedase teraga. Müüd ei kahle päewa poeg enam haugi kallale miina: taewast saadud püssiga kargab ta haugi kallale, lõikab haugi kõhu lõhti ja saab tulesädeme kätte. Kuna veel Wäinämöinen armab, kuhu tuld panna, pääseb tuli päewa poja käest lahti, kõrwetab Wäinämöist ja seppa ja läheb oma teed.¹⁾ Olgu veel tähendatud, et wanas Kalewalas päewa poeg Wäinämöisele abigi pakub haugi noota ajada. Uues Kalewalas astub päewa poja asemele aga wäike mees merest.

Kalewala päewa poeg avaldab igapidi hoopis teist loomu kui Cesti ja Lapi päewa pojad. Ei puudu Lapi päewa pojalt ka julgust, ei tee ta ometi just iheäraliku kangelahe tegusid. Teisiti Soome päewa poeg. Mis Wäinämöinen ei julge, tahab ta lorda saata. Siisgi loodab ta sääl juures oma isa — päikese — abi pääle. Soome päewa poeg tunnistab, et ta tõesti päikese päält pärit on, sest tuld ega palawust ta ei kard. Päikese pääl on ta sellega ära harjunud. Arwasiwad ju ometi eestlased ja soomlased, et päike tuline kuum ja leegiline on.²⁾ Tulega ära harjunud päikese poeg käib tulega nagu sepp rauaga ja veel julgemalt ümber, käib nii ümber nagu kometitegija, kes tuld juust wälja ajab. Soome päikese pojast näeme, et ta maa pääl olles oma isaga päikesega taewas ometi läiesti ühenduses seisab: wäewalt awalдab päewa poeg püssi saamise soowi, kui päike ta ju selle soowi täidab, ehk küll lugulaul selgelt ei ütle, et päike soowi täitnud: nimetatatse ainult, et soowi järele püss koha pilwist päewapojale maha sadanud. Kes muu mõis talle püssi maha sadada lasta kui isa päew, selle

1) Kalewala, XXXXVIII 193— 248.

2) Hurt, Cesti astronomia. lht. 7

pussi ta just saada soowis. Misjugal põhjusel päewa poeg päewa päält maa pääle maha tuli, kas ainult Wäinämöis aitama wõi wiibis ta muidugi maa pääl, selle kohta ei anna Kalewala meile seletust.

Ei wõi nimetamata jätta, et Soome rahwaluule wahel tulegi päikese pojaks teeb. Kanteletar kõneleb tulle tuskast ja „panu“ waewast¹⁾.) Mõlemad nimetused tähendawad sedasama. Suure tamme raiumisel jälle kuuleme, et

Tulda tuiskas kirweesta,

Panu tammešta põgenes. 2)

Tuld ja panu tarwitatakse jällegi sessamas mõttes. Siisgi muudab panu wahel oma tähendust. Panu ei tähenda alati ometi mitte tuld, waid wahel ka päewa poega. Et ta tõesti päewa poega tähendab, seda kuulutab Kalewala selgesti. Sedasama tuld, mida päewa poeg haugi kõhust wälja wõtnud, nagu eelpool kuulime, nimetab Ilmarinen pärast poole päikese pojaks Ilmarinen hakkab tuld manitsema, miks tuli nii palju kahju teinud ja ütleb sääl juures:

Jumala loodud tuluke,

Panu päikese pojuke,

Mis sind tegi nõnda pahaks,

Et mul põskeid põletasid. 3)

Pääle selle tutsub Ilmarinen Pakase-taadi Põhjalaft appi jahutama.

Tule tehtud wigadusi,

Panu kõrwetatud kohte.

Rõigis neis kohtades sulawad tuli ja panu üheks, aga panu kannab sääl juures ühtlasi wahel päewa poja

1) Kanteletar, II., 328.

2) Kalewala, II., 180.

3) Kalewala, XXXXVIII., 301—306.

nime. Wana Kalewala paneb panu pääle selle weel tule üle walitsema. Sää! hüütakse teda appi:

Panu, päitese pojake,
Armas päewa figitus,
Tõsta tuluke taewasje j. n. e. 1)

Need sõnad ei tee panut enam tuleks eneseks, waid palju enam tule üle walitsejaks. Teises kohas jälle nimetatakse panut päitese ja päitese tütre (auringotare) pojaks. Panu kõrwal kõnelewad soomlased weel panu tütrest - panutarest. Nagu panu tuld peab walgustama, niisama palutakse panutart appi, et ta tuld tarwitokorrall kustutaks. Wahel soowitakse, et ta külma ja jääd tule wasta kaasa toots. 2)

Nagu näha, walitseb panu poolest kui ka päewa poja poolest Soome rahwaluules segadus. Kogu panu on Soome keelde lainatud, nimelt muistsest Breiji keelest. Muistises Breiji keeles tähendab panu tuld, just nagu panu Soome keeles praegugi weel tuld tähendab, tulega rahwalauludes kõrwuti seisest. Arwatakse, et soomlased leedulaste kaudu kogu panu oma rahwalauludesse saanud. Muiste nähtakse muiste nii olnud olewat: päitest peeti tulekeraks ja tuld, mis päitsest wälja läinud, päitese pojaks. Wist oliwad esiwanemad ju muiste märganud, et päite tuld sünnitab. Mis ime siis, kui seda wiisi tuld päewa pojaks hakati pidama.

Taewakehade tütardest teab rahwaluule õieti weel vähem jutustada kui taewakehade poegadeft. „Ilma parandamise“ laulus 3) kuuleme setudelt, et ilma lapsed nutnud ja tähed kaebanud. Lugu minnakse Jeesusele kaebama. Jeesus warsti nutjaid trööstima. Nagu näha, tundsiwad muistsed neiud sedasama igatsust, mis meie-

1) W. Kalewala XXVI., 431—441.

2) Loitsjurunoja, 63 b. c. d.

3) Setufeste laulud I., 34.

aegsed tütarlapsed, nimelt mehele minna. Tröösti ja lubab nutjatele peigused anda. Ilmalapsed ei pea enam nutma ega tähed kurtma. Pääle selle tootab ta nutjatele veel iseäralikku :

Kuu olgu tuo tütar kunigile,
 No tütar Nlewille,
 Päewa tütar pääliskille. 1)

Kuu tütar saab õieti kõige parema osa, talle lubatakse kuningas abikaasaks. Päewa tütar peab wähe-maga leppima, peab päälituga rahul olema. No tütar, tähe-tütar määratakse Nlewile abikaasaks. Nagu arvata, mõjub see tröösti; päewa, kuu ja tähe tütre nutt lõpeb otja. Saawad nad enestele ka maapäälsed peind, ei nurise nad onneti nende pärast. Wist oli päewa, kuu ja tähe tütre meelest ikka parem üks warblane peos kui kümme katusel. Pikemat seletust Setu rahwalaulud enam päewa, kuu ega tähe tütarde kohta ei anna.

Neidjamu neiusid tunnawad Soome rahwalaulud. Soome rahwalauludes kannab päewa tütar aga p ä e w ä t ä r e, kuu tütar k u u t a r e ja tähe tütar t ä h e t ä r e nime. Kõiki neid peetakse osawateks kangakudujateks. Tõesti laulud ei nimeta tavalisest taewakehade tütarde tööd lähemalt, küll aga Soome rahwalaulud. Kui Kalewala pruudi weimewakka kiidab, ütleb ta :

On kui kuutare kujukud,
 Päewätäre kibratud,
 Otawatäre osatud,
 Tähetäre walmis tehtud. 2)

Korra meelitab Wäinämöinen jälle wee-emandat Wellamot ja lubab talle toreda järgi kinkida. Selle järgi olla kuutar kudunud ja päiwätär kibranud. 3)

1) Setufeste laulud I., 34.

2) Kalewala XXIV., 81—84.

3) Kalewala, XXXXVIII., 133—134.

Teine lord kiidab Goulahaise ema tütrele Ninole taewaliste neiude tööd. Ema ütleb, tal olla kirs- tus kuus kuldwööd ja seitse sinihamet; neid kudunud kuutar ja palistanud päewätär. Edasi seletab ema nende ehete saamist. Ta läinud korra metsa marjule. Kuulnud kuutare metsa ääres kudumat ja päewätäre kedrawat. Sammunud nende juurde ja palunud, et kuutar kulda ja päewätär hõbedat waelele tütarlapsle kingits. Lahked taewalised neid kuulnud palwet, kinkinud neiule kulda ja hõbedat. Esiotsa kannud neiu saadud kingitusi, pärast aga pannud nad kirstu seisma.¹⁾

Rikkats kulla ja hõbeda poolest nimetab siis Soome rahwaluule päewa ja kuu tütar. Rikkus pais- tabgi meile päewatäre ja kuutare tegudest wasta: nad kuduwad kullaga, õmblewad hõbedaga. Rikastena neiu- dena wõiwad nad maapäälseid waeleid õdesid aidata, nagu seda Nino emast kuuleme. Nad wõiwad kuld- sid kangaid ja hõbedasi helmeid kinkida. Ei kinkinud nad ka kulda ja hõbedat tõe poolest, kinkiswad nad seda ometi luule wäes. Mine kuuwalgel wagusaj öösel wälja ja waata, kudas kuu metsa ja maa, wee ja wäl- ja hõbedasse ehtesse paneb. Eht waata päewatõusu ja loojamineku ajal selgel, waitfel ilmal loodust, kuhu näed, kudas päike pilwed ja mäed kuldehtesse paneb ja metsale ja murule kullast oma jagu osa an- nab. Kuulewõim moon dab kaste käes pleekida olnud kangad kuldsseteks, luulewõim moon dab kastetilgad ja wihamapiisad hõbedasteks. Kuulewõim maalib kogu looduse hõbedasets ja kuldses. Ei maali öieti ise, waid las eb päewa eht kuu tütre maalida. Kuule lei- ab igale annile, mis päewa, kuu eht tähtede käest tu- leb, tarwilise nimetuse. Kuule löi üle päa päewale, kuule ja tähtede le pojad ja tütre d, luule pani nad

1) Kalewala, IV., 133—166.

iuljasse ehtesse ja luule lasseb neid tütreid vähemalt luulelist kunstitööd edasi teha. Luule abil moondavad päewa ja kuu tütreid maailma nagu uueks Gedeniks. Luule leiab ilu ja elu igalt poolt, säältgi, kust lihtne film wahel ainult tühjust leiab. Luule alles tõstab maailma väärtust, elustab ja ilustab loodust ja ehib teda nagu peiule pruuti.

Ilma eluawaldused.

(Ilmaneiud. ¹)

Ilma paneb igaüks tahes ehk tahtmata tähele. Praeguse aja haritud inimene võib ilmast niisama wähe osawõtmata mööda minna kui muistse aja looduse laps. Ühte lugu awaldab ju ilm muutust, harwa kestab ühesugune ilm kauemat aega. Sügisel muudab ühe päewa jooksul ilm ennast mitu korda.

Ilmade muutused paniwad ju muistse inimese mõtlema, kust niisugused muutused tulewad. Kus inimene põhjuste otsimisel mõistusega kimpu jäi, sääl tuli luule appi. Luule uuris wälja, et iseäraline hingeline kõrgem olemine ilmade kohta mõju awaldab. Niisugust mõju awaldawat kõrgemat olemist hakkas luule ilma neiuls, ilma neitsiks ehk ilmatütrels

1. Käes olew kirjutus on ju mõne aasta eest walmistatud ja hiljem alles mõned lisatähendused juurde pandud. Arutamisel päikese, kuu ja tähtede kohta oleks mõni küsimine pikemat läbirääkimist nõudnud. Aga et käes olew kirjutus nende küsimiste kohta seletust annab, mindi neist sääl mööda. Arutus päikese, kuu ja tähtede kohta walmis alles hiljuti. „Ilma eluawalduste“ all oleks õieti tarwis olnud weel mõnest ilma nähtusest kõneleda, nagu näituseks tuulest, müristamisest, külmu-
sest, soojusest j. n. e. aga nende ligem tähelepanemine on selle kirjutuse plaanist wäljaspool ja pääle selle pakub rahwaluule nende nähtuste või õigem nende nähtuste eluawalduste kohta wähem aineid. Seepärast wõtame siis jeda puhku ainult ilma-
neiud pikemale arutusele.

nimetama. Tavaliselti kingib luule tähendatud olemisele nooruse kõige nägusamaks ehteks kaasa. Ei tahtnud luule mõne korra ilmas elama kõrgema naistesugu olemise iga ära määrata, õigem noorust ära tähendada, lisas ta ilmale isiku lõpuks „tar“ juurde. „Tar“ on sõnast „tütar“ sündinud. Väga tihti unustab luule aga tütre tähenduse ja hakkab „tar“ lõpuga ainult naesterahvast tähendama, selle pääle vaatamata, kas „tar“ lõpu kandja ema ehk tütar. Nii tuleb ka nime „Ilmatar“ mõista. Nimi on ju, nagu arusaadav, sõnast ilm sündinud. Ilma on isiksus, naistesugu isiksus arvatud ja naistesugu tundemärk „tar“ juurde lisatud. Ilmatar tähendab seega luule loodud õhus asuvat kõrgemat naistesugu olemist, ilma et see mõiste ema ja tütre wahel selgemat wahet teeks. Ülepää armastab Soome rahwaluule „tar“ lõppu ja lisab ühte lugu isiksus arvatud ainele selle lõpu juurde. Nii tuleb päewatäre, kuutäre, tähetäregi sündimist jeltada. Aga pääle nende olemiste tunneb Soome rahwaluule veel ütle mata palju „tar“ lõpuga luulelisi naistesugu kõrgemaid olemisi, näituseks udutar, terhenetär, luonnotar j. n. e. 1)

Udutar, terhenetär, luonnotar j. n. e. on ilma neiude kõrwal just need naistesugu kõrgemad õhu olemised, kellega Soome rahwaluule wahel tegemist teeb. Muistne inimene nägi udu, nimelt kasteudu juisel ajal madalamatelt kohtadelt ülesse tõuswat, enesele wahel iseäralikka kujusid wõtawat ja mõnegi korra siia ja sinna liikumat. See nähtus andis muistse inimese mõttekujutustele põhjust oletada, et udus iseäraline kõrgem olemine walitseb, kes udu sünnitab ja ühest kohast teise liikuma paneb. Seda luulekuju kutsus soomlaste rahwaluule u d u n e i u k s ehk „tar“ lõpuga „u d u t a -

1) Kalewalas leidub jarnasid „tar“ lõpuga kõrgemaid olemisi hulft.

retš," ehk „terhenetäreš.“ Seda uduneit arwab luule sõelaga udu õhust maha sõeluwat ja õhtu seda wiisi paljus tegewat, nii et enam kuigi laugele ei näha 1) Meie rahwaluule ei tunne jarnast udutart. Üks ennemuisine jutt räägib korra ainult hallist wanašimehest udumäe kuningast. 2) Sest udumäe kuningast ei tea jutt muud kui et see kuningas udu tooniud ; kudas, see küsimus jääb seletamata. Ülepää ei tohi me selle ühe wähe tahtlase loomuga ennemuisse jutu nõjal ešiwaneinate arnamistest udu tekkimise kohta enestele mingisugust findlat kawa walmistada.

Selgema pildi kui ennemuisine jutt udumäe kuningast ehk Soome rahwalaulud udutarest, maalib meile Gesti ja Soome rahwa luule neist kõrgematest naestegugu olemistest, kel iseäranis ilmaga tegemist, s. o. ilmaneiudest.

Paneme esiti tähele, mis Kalewipoeg meile selle poolest kõneleb.

Kalewipojas astub tähendatud kõrgem olemine „ilmanei“ nime all meile wastu.

Kümnenda loo lõpul 3) jutustab lugulaul, et „täharpääga Kõu tütar, ilus ilmaneitsi, sinisirja linnukene“ palju lendas ja wiimaks laia laande jõudis. Taanes nägi ilmaneitsi sügawa kaewu. Ilmaneitsi tundis jänu. Väks kaewust kooguga keelekastet nõudma. Woisikene metšapoeg nägi ilmaneitsi ettewõtmist. Wois tahtis näidata, et kawaler oskab olla — ütleksime meie. Ruttas ilmaneitsile appi kaewust wett muretsema. Noor kawaler ilmus aga liig ärksti, täiesti ilma ootamata. Dotamata appitulek kohutas ilmaneitsit. Kõhkudes laskis ilmaneitsi sõrmuse sõrmest kaewu kukkuda.

Küüd häda suur. Kudas sõrmust kätte saada?

1) Kalewala XIX, 137—142.

2) Gesti rahwa ennemuised jutud, lhf 52—56.

3) Kalewipoeg X., 889—974.

Ilmaneitsil aga sõrmus kallis. Endine kawaler, kes küll walmis kaewust wett wälja winnama, ei paku sõrmuse otsimiseks ennast enam appi. Metsapõeg lööb karima, et teda ehk süüdistama hakataks. Kaob ilmaneitsi juurest. Ilmaneitsi hakkab waljult sõrmuse kaotamist kurtma. Kalewipoeg juhtub kurtmist kuulma. Kuttab ilmaneitsit trööstima. Küsib, mis neitsil wiga.

Ilmaneitsi jutustab lugu. Kalewipoeg kohe kaewu sõrmust otsima. Sortsilased seda nähes Kalewipojale westikiwi taela weeretama. Täki aja pärast tõuseb Kalewipoeg kaewust wälja, sõrm westikiwist läbi, westikiwi sõrmuseks sõrmes. Küsib ilmaneitsilt, kas see sõrmus tema päralt. Muud ei olla ta kaewust leidnud.

Sellega lõpeb lugu. Ilmaneitsi wastust Kalewipoja küsimise pääle ei awaldata, ega ta, kuhu ilmaneitsi selle pääle jäänud. Eugulaul waitib edaspidi ilmaneitsist täiesti.

Kalewipoja sõrmuse pattumiseft mõiksime oletada: ilmaneitsi on nii suur, et westikiwi talle sõrmuseks kõlbab. Ilmaneitsi suuruse kohta ei anna aga sõrmuse kaotamise lugu vähematgi märku. Riisama ei tea rahwalaulud iseäralikust ilmaneitsi suuruseft midagi kõnelda. Seega peame oletama, et Kalewipoeg ilmaneitsile westikiwi sõrmuseks pattudes selle pattumiseega ainult nalja tahtnud teha.

Kreuzwald tähendab ilmaneitsi loo kohta, et see rahwasuust kirja pandud. Uurimine on aga kätte näidanud, et ainult aine rahwasuust saadud, aine luuleline kuju aga Kreuzwaldi loodud. 1) Luulelise kuju andmisega on Kreuzwald teelt natuke kõrwale läinud. Käharpääga Rõu tütre, ilusa ilmaneitsi kirjelduses ütleb Kreuzwald, et see

1) Karttunen, Kalewipojan koostapano. lht. 89

2) Kalewipoeg X., 889—893.

Sinifirja linnukene

Vendas palju, liiges palju,

Vendas laia laanesse j. n. e. 2)

Kreuzwald teeb seega täharpääga Rõu tütre, ilma ilmaheitfi linnukeseks, „sinifirja linnukeseks,“ kes palju mööda maailma ümber lendab. Seega jääb katk võimalust üle: ilmaheitfit ei olnud õieti olemas, oli ainult „sinifirja linnuke“ olemas, kes ilmaheitfi nime kandis. Eht jälle ilmaheitfi oli inglifarnane tiivadega olemine. Inglifarnasid kõrgemaid olemisi ei tunne aga meie ega Soome mütologia. Inglifid tunneb ainult piibel. Ei tunne meie mütologia inglifarnaseid olemisi, ei mõi ilmaheitfigi mingisugune inglite sugulane olla. Meile jääb siis üle oletada, et ilmaheitfi ainult lind olnud. Ei ole kuulda, et lindudele wahel neitsi nimi antud. Küll rimetatakse neiusid wahel kanadeks, kuid need linnud ei lenda. Meile astub Kreuzwald ilmaheitfiga sedawiisi nagu sfinks teele ette, sfinks, kes meid enam edasi minna ei taha lasta.

Eiisgi julgust! See sfinks peab ennast katjult kütutama ja meile teed andma. Me ei tohi unustada, et ilmaheitfi laul rahwasuust pole saadud, waid Kreuzwaldi loodud. Kreuzwald on katfunud ilmaheitfi loole rahwalaulu kuu anda, aga see katse ei ole üsna hästi õnnestanud. Kreuzwald on ühest rahwalaulust jalmisid võtnud, mis aga ilmaheitfi loo kaunistuseks ei sünni. Ragu näha, tuletab sinifirje linnukese lugu maailma loomise lugu meelde. Tähendatud laulus kõneldatakse meile:

Sinifirja linnukene,

Sinifirja, siibafirja,

Soogeletse linnukene,

Soogeletse, lendeletse,

Vendas meie lepitusse j. n. e. 1)

1) Wõrdle: Kalewalan toisinnot, 59—221. Wõrte, Eesti rahwalaulud I., 10.

See finikirja lind muneb mune, haub munadest
pojad wälja ja paneb ühe kuuts kumamaie, teise täheks
taewasse, kolmanda päewaks pääle ilma. Sellel fini-
kirja linnul ei ole ometi ilmaneitsiga kõige vähematgi
tegemist.

Rahwalauludes juhtub sagedasti, et kats ehk kolm
laulu üheteisega kokku sulatatud. Seda näeme Dr. Hurti
Setukestegi lauludest sagedasti. Kreuzwald on katšunud
niisamasugust sulatamist toime panna, aga halwa taga-
jäärjega. Ta lisa lainamine teisest rahwalaulust juhatab
meid ainult eksiteele. Me peame siis tingimata vähemalt
salmid 891—893 maha tõmmama, siis mõikšime wähegi
weel ilmaneitsi kirjeldusega leppida. Seni kuni tähenda-
tud salmid Kalewipoja ilmaneitsi loos seisawad, jääb
ilmaneitsi nii ütelda maa ja taewa wahele rippuma :
teda ei mõeta kusagile wasta !

Lendamise loo küljest ärakärpimisel jääb ilmaneitsi
peaaegu lihtsaks tütarlapses, kes oma sõrmuie ära kasta-
nud. Minult „täharpäaga Kõu tütar“ jääb talle tunde-
märgiks kõrgemast maailmast järele. Missuguse õigusega
ta jeda tundemärki kannab, on iseküsimus.

Kas ei seja wiimaks kogu ilmaneitsi olemine nii-
sama nõrkadel jalgadel nagu ta lendamine? Ehk on
wiimaks lihtne tütarlaps ilmaneitsi auujärjele upitatud?
Ehk on wiimaks kogu ilmaneitsi niisama Kreuzwaldi
sünnitus nagu mõni muu Kalewipoja kuu?

Aga Dr. Bertrami „Ilmatar?“ Etš anna
see tunnistust ilmaneitsi olemise kohta? Tähendab ju
Ilmatar ilmatütart, siis sedasama, mis ilmaneitsi.

Püüdku ta Bertram oma Ilmatarele kui rahwalikku
kuiu anda, seisab ta Ilmatar ometegi täiesti sawiste
jalgade pääl. Kogu Ilmatar ilmaneitsile tuge ei jaks
anda.

Mis jääb siis enam järele? Rahwalaulud ometi.
Rahwalaulud tõendawad ilmaneitsi olemas olemist.

Jah, weel enam : rahwalaulud näitawad, et kogu

mitu ilmaneitsit, ilmatütart olemas, ja teavad ka, kudas nad sündinud.

Kalewala jutustab, et Utko

Hõerus oma kahte kämmelt,
Muljus neida mõlemaida
Bahema põlwe pealla,
Sellest jündis kolme neint,
Kolme lasta luonnotarta. 1)

Need neid sammuwad pilwede äärt mööda ja lüpsiwad säält piima maha soosje ja wetesje. Soos ja wetes jündis sest piimast rauda ja terast.

Siin näitab lugu nii, nagu oleksiwad luonnotared hoopis teised kui ilmaneitsid. Kuid lugu ei ole nii. Soome rahwalaulud annawad mitu korda seletust, et luonnotared just ilmaneitsid on. Nii näituseks üteldakse Wäinämöise laulu kuulmise kohta :

Sje ilma luonnotared,
Ilma ilusad neitsid
Seda ilu imestlewad. 2)

Kolmest, õigem neljast ilmaneitsist korraga teavad Eesti rahwalaulud kõneleda. Küll ei kuulutada nende kohta, et nad Utku põlwest sündinud, aga ometi teatakse neist, et nad pilwes ilmuvad. Nende töö kohta üeldakse :

Uts its kulda kufutelli,
Tõine hõlot hõbehet,
Kolmas waske walgesteli. 3)

Neljandast neitsist lauldakse, et see kullast kangast kudunud.

Sumalale joonisärki,
Maarijale maanisärki,

1) IX., 39—66.

2) XLI, 95—102.

3) Hurt, Setufeste laulud I., 118.

Räpinast saadud teisendis räägitakse, et torra „Kalevine poisikene“ läks pilwega tuld kütutama. Pilwes oli wett, aga pääle wee weel neli neitut. Neile neljale neiuale antakse wähe teistfugu töö:

Üks küll kudi kuldajukka,
 Teonõ wali waskivööda,
 Kolmas kudi kaputat,
 Neljas küll iki hellä weljä. 1)

Nagu näha, on ilmaneitsid niisamasugused meistrid kudumise tööde pääle nagu päewatar ja kuutar. Nagu need, walmistawad ilmaneitsi gi kuldšid kangaid, hõbedasi riideid ja wastšeid wööšid. Küll käiwad nad pilwega ühes, aga et neil pikemalt pilwega tegemist olnud, seda ei ütelda. Ma mõtlen ometi, et kui esiwanemad ilmaneitsid wihampilwe paniwad kuldšid ja hõbedasi kangaid kuduma, nad sellega küll neid wärwisiid tähendasiwad, mis päitesepaiste saju ajal sünnitab. Mis kuldšemat kangast enam tarwis kui wikerkaar, mida päitesepaiste saju ajal sünnitab? Wikerkaar annab luulele põhjust küllalt kuldšid kangaid ja wastšeid wööšid ette kujutada.

Alati ei saja wihma, alati ei pruugi ilmaneitsi kuldšet kangast kududa. Mis teeb ilmaneitsi muul ajal? Sellegi küsimuse pääle on rahwaluule kostuse leidnud. Ilmaneitsi käib kas mööda kullast kodu ehk hõbedast hiit pidi ehk jälle istub ilma ääre pääle ehk

Kuu kulla poole pääle,
 Säält üks ta paisti pallo maada,
 Poole ilma ta iloji,
 Poole ta walda walusi. 2)

Ühes rahwaululus kõneldakse „punasest naesest,“ kes pilwega taewa all purjutab. Küll ei nimetada seda

1) Setufeste laulud, I., 122.

2) Sääljamas, 484.

„punast naist“ ilmatütrets, aga siiski nähaſe ta nende kilda langemat. Kuba ta töödgi tunnistaſad ſeda.

Rubi kuldakangita
Ragi rauda rõiwiita,
Tüttele mehele minna,
Poſele kodo koſida. ¹⁾

See punane naene mõtleb kõige päält oma laſte pääle ja teeb nende kaſuks tööd. Meile kujub ta kuldſeid kangaid.

Sult rahwalauluſid leidub, mis kõiſ ilmaheitſi ilma ääre ehk poole kuu pääle iſtuma panewad. Säält paistaſ ta kaugele ära ja walmistaſ paljudele rõõmu. Mõni kord räägitaſe, et ilmaheitſil tore kuldne ſõrnuſ ſõrnuſes jäänud, mis heitſi hiiſguſt ja ilu weel enam kaſwatanud. Ei ime ſiis, et kuu talle hiljemini koſja tuleb, ime oga, et ta kuu koſimist naſta ei wõta. On ta ju ikka hää meelega poole kuu pääl wiibinud, aga nüüd ei taſa ta ometi jäädawalt ſinna aſuma minna.

Ilmaheitſi ilma ääre pääl iſtumine tuletab elawalt Pohjola neiuſt meelde, kes taewataarel ennaſt kiiſgutaſ walgetes riietes ja kuldſet kangaſt kuduſ, nii et ſüſtiſ ſuhjeſ ja kargaſ, niied naſuſiwad ja ſuga paukuſ läeſ. ²⁾ Seda ometi ei kuulutada Pohjola neiuſt meile, et ta kuu pääl oleks iſtumaſ käinud, nagu ilmaheitſi. Ei teata ka, et tal nii kuulſad koſilaſed olekſiwad käinud nagu wiimaſel.

Ilmaheitſil läib aga koſilaſi koguni rohkeſti. Mis ime ka: ilma äärel ehk kuu ſerwal iſtudeſ paistaſ ta igaleühele pooles maailmaſ ſilma ja ta ilu paneb mõnegi ſüdamet põkſuma. Tulewad koſilaſed maa päält, tulewad koſilaſed taewa alt. Tawaliſeſti põlgab ilmaheitſi maapääleſed koſilaſed ära, iſegi mitmed taewaaluſed ſaawad korni.

1) Säälsamaſ, lht. 584

2) Kalewala, IX 1—14.

Ilma äärel ja kuu serwal istumisest ei saa alati küllalt põhjust ilmaneitsi kosimiseks. Mõne korra otsitakse koguini isääralikka põhjust. Korra kõneldatakse, et ilmaneitsi astunud aida poole, päew juhtunud nägema, hakanud kosima. Jälle korra hakkab ilmaneitsi wett tooma minnes oma suure warandusega hoopilema. Nagu neiu kuldwasikas meie päiwil noortele meestele wõi õigem kosilastele magnediks on, nii nähaakse see wanal ajalgi olnud olewat. Ei ainult maapäälfetete kosilastele, waid taewaalustelegi. Kuu kuulis ilmaneitsi mammonaga kiitlemist, tuli kosja; ago kuulis, tuli kosja, täht kuulis, tuli kosja. Ilmaneitsi saatis esimesed minema, wõttis wiimase wasta.

Isääralikku lugu kuulutab laulude üts teisend. See käib just neitsi hooplemise wasta. Teisendi järele on ilmatütrel palju kosilasi. Ilmatütar kaebab, et tal kohased ehted puududa. Ei taha sellepärast mehele minna. Omatšed lubawad mõnesugust kaasawara. Ilmatütar läheb mehele. Mõne aja pärast tuleb kaasawara kätte saama. Nüüd ilmub ometi, et omatšed teda petnud; nad ei anna midagi. 1)

Nagu näha, ilmub wiimase teisendi ilmatütar täiesti liht tütarlapse näol. Wäga wõimalik, et tähendatud laulul ilmatütrega midagi tegemist pole, waid nimi ilmatütar enam juhtumise kaupa laulu sattunud.

Koguini imeliikudest kosilastest kõneldatakse korra. Paul teab, et ilmalapsed nutnud ja tähed „tänitellud.“ Nutmise põhjus antakse kohe teada. Põhjus on: liig wastumeelsed kosilased. „Tühi kosi ilma tütar, nälga ilma näiokeisi.“ Hirm nende kosilaste pärast ajab ilmalastele nutu pääle. Tühi näitab siin minu meelest wanahõelust tähendawat. Ja tõesti, kui nälga ja wanahõelus kellegile kosja tulewad, olgu kositawad ka üli-

1) Säälsamas 67.

inimesed eht kõrgemad olemised, kartma lööb igaüks, teda kofitakse. Sest niisugustelt kofilastelt ei ole mingi-
sugust õnne loota, küll aga palju häda ja wiletsust. Nende hirmsate kofilaste käest peab Jeesus päästma. Kuidu ilmub sest laulust weel imelik nähtus. Maailma „mina“ tungib läbi pilwede ülesse taewaspe ilmalaste häda kaebama ja saab taewast abi. Kes see mina aga olnud, kes taewaspe pääsnud ja kudas ta pääsnud, jääb meile saladuseks.

Ilmaneitsi wõi ilmatütre kofimise lugu on üldiselt tuttav. Eestimaa ei tanna kofitaw neiu ilmaneitsi nime, waid tavalisest Salme nime. Setufestest sear ja Wõrumaal aga antakse talle alati ilmatütre nimi. Soomes ilmub neiu Kanteletares Suometare nime all. Peab ütleva, et päew, kuu ja päike ilmaneitsile väga kohased kofilased on. Kus ju ilmaneitsi ise taewa all ilma ääre eht kuu serwa pääl; miks ei peaks niisugusele kõrgemale taewaalusele olemisele taewaalusid kofilasi tulema. Ilmatütrelle passiwad palju enam niisugused kofilased kui maa pääl talitawale Salmele.

Ilmatütrelle ilmub esmalt kosja päew, niisama nagu Salmele esmalt päew. Nagu peremees kunagi tuleb päewgi hobusega sõites kosja. Wõru ja Setumaa rahwalaulud waitiwad ometi 50 hobusest ja 60 kutsarist. Päew paneb hobuse õue kinni ja sammub siis tuppa ilmatütre juurde sisse: paneb piitsa pingi pääle, kindad laua pääle, kübara kinnaste pääle ja hakkab siis esmalt neiu ja pärast muid toas olejaid teretama ja kumardama. Aga „korm“ on päewa pärast. Ilmatütar ei wõta päewa wasta: päew peab hommikul wara tõusma ja õhtul hilja looja minema.¹⁾

Just niisama sõidab kuu hobusega kosja ja just niisama astub kuu ilmatütre juurde sisse. Aga niisama

1) Setufestest laulud, III., 484.

wähe õnne on kuul: ilmatütar ütleb, et ta kuust ei hooli; kuu peab õhtul tõusma ja öösel kustuma.

Wiimaks tuleb täht kozja. Sõidab niisama hobu-sega ette nagu endised kofilasjed. Täht leiab tähelepanemist. Tähele on ilmatütar walmis minema. Palub ainult, et täht aega annaks ehtesje panna. Sedawiisi saab üks ilmatütar tähe kaafaks, teised jääwad edasi peigufid ootama.

Küll ei ole Kalewalas selgesti üteldud, aga minu meelest näitab ometi, et me Põhjala neitugi ilmatütrest peame arwama. Nagu ilmaneitsid wiibib temagi ülewel taewa all, wiibib ilmakaarel. Kust oleks taewaline põhjaneiu ilmakaarele istuma saanud? See oli neiu, kes meeste meeled pöörutama ajas oma iluga ja kaunidusega. Isegi Wäinämöinen ei wõi seda nähes muud kui peab kozjakaubaga wälja astuma. Aga see ilmakaarel istuw neiu tunneb oma wäärtust. Kui kange mees Wäinämöinen ka oli, põhjaneiu ei lepi sellega, mida ta Wäinämöisest teab. Wäinämöinen peab pääle selle weel oma osawust ja kangelse waimu üles tunnistama, peab nagu endiste tuningatütarde kofijad iseäraliku töö ära tegema, enne kui soowitud neiu kätt wõib saada. See meistritöö aga ajab Wäinämöise asjad nurja. Tühjalt peab Wäinämöinen ära minema, alles Ilmarinen walmistab jammo ja pärib tehtud töö eest palga. Ime küll, taewakaarel istuw neiu jätab oma kõrge seisukoha maha, astub alla maa pääle ja hakkab nagu igapäewane inimene Ilmarise majas toimetama ja talitama. Meheleminek on ilmaneiule seega alanduse astmeks olnud, just nagu neiu seda ennegi ette ära tunneb, kui ta neitsipõlwe naisepõlwest palju paremaks kiidab. Selle kiitusega mõtleb neiu tingimata oma põlwe, auu ja ilu pääle, millest kõigest ta naeseks hakates peab lahkuma.

Päewa, kuu ja tähe perekonna sündimisest lähewad rahwalaulud üleüldiselt waikides mööda. Teisiti lugu ilmaneiudega. Su enne kuulsime, et Kalewala ilmaneiufid

Uku põlwe hõerumise pääle lasseb sündida. Sarnast sündimist Eesti rahwaulud ei tunne. Ei saa me ka aru kätte, kudas kõik ilmatütred sündinud, ühe kohta annawad rahwaulud ometigi seletust.

Noor neiu paneb enese wara hommikul ilusasti ehtesse ja läheb metsa.¹⁾ Metsas leiab ta magusaid marju ja sööb neid. Nagu ennemuisthes jutus õuna söömine ilusaks teeb, niisama teeb seda siin marjasöömine. Ilusaks saades ei taha neiu enam maa pääl wiibida, waid istub ilma ääre pääle ja hakkab sääls paistma. Wanemad, wend ja õde tulewad tütarlast ilma ääre päält koju tööle kutsuma, aga neil puudub lust kodusid töösid teha. Ilmaneitsiks saanud neiu jääb ilma ääre pääle edasi istuma.

Kudas pääseb aga maapäälne inimene ilma ääre pääle? Sellegi küsimuse pääle katsub rahwaluule wastust anda. Rahwa arvamise järele puutuwad saugemal maa ja taewas ühte. Säält, kus maa ja taewas ühte puutuwad, pääsis neiu ilma ääre pääle. Wiiks säält igauks ülesse ei pääse, selle kohta ei tea rahwaluule wastust anda. Saul aga ütleb sest ilma äärele minemisest:

Läts ta takast taiwahe.

Pilwe waihest peräle.²⁾

Wõib olla, et ilma ääre pääle minemist seda wiisi seletada tuleb: Ilmatütar ei olnudgi tawaline inimese laps, waid üliloomulikul wiisil sündinud hingeline. Nagu Salmeist räägitakse, et ta länast kaswanud, nii teab üks teine, et kurg pandi aita kaswama ja sellest kurest kaswabgi ilmatütar.³⁾ Teises teises puudub niisugune algupära, s. o. teised teisendid ei tee tawalisesti ilmatütred sündimisega tegemist. Üliloomulikul wiisil sündinud ja maa pääl üles kaswanud neiu wõis mui-

1) Setu-este laulud, I, X; 485.

2) Säälsamas 477.

3) Säälsamas.

dugi hõlpsamalt ilma ääre pääle pääseda kui tavaline inimene.

Puudub teiseksil ka ilmatütre üliloomuline sündimine, võikse ometigi eht ilmaneitsiks pääsemise põhjuse leida. See on metsast leitud mari. Riijama nagu mari Kalewalas Marjatta kohta suurt mõju avaldab, niisama avaldab mari meie rahvalauludes oma sõõja kohtagi.

Waevalt on neiu metsas marju sõõnud, kui ju mari oma mõju tunda annab, neiu muutub ilusaks ja saab pääle selle marja sõõmisest weel wäge ilma ääre pääle eht kui serwa pääle ülesse minna. Mari on nagu Moosese kepp Waarao ees, kepp, mis suuri imetegusi sünnitab. Mari loob sõõwa neiu nagu uueks, maapääs- sed kütled langewad ta ümbert maha, mari tõstab teda maa päält ülesse ilmariiki.

Nii vähemalt on lugu ühe ilmatütre sündimisega. Teiste kohta puuduwad meil ained. Soome mõialaulud nimetawad weel mõnda ilmatütart iseäraliku nimega. Nii astuwad meile sääl näitusels ilmatütar Isma ja ilmatütar Mannus ette. Mõialauludest kuuleme weel, et ilmatütart palutakse wõideid anda, udu maha saata j. n. e. Ülepää näha, et ilmatütardel ilmade kohta ütlemist olnud. Miks nad muidu kehastatud ilma esitawad, kui nad ilma oma tahtmise alla ei wõinud heita. Ennemuiste hüüti wist ilmaneitsisid appi, kui üht eht teist sugu ilma soowiti ja soowitud ilm ei tahtnud ilmuda. Ühe ilmatütre kohta annab Kalewala pikemat seletust. See ilmatütar kannab iseäranis nime Ilmatar, wahel aga 'ka Kawe.' Ilmatar tunnistab iseneise kohta :

Ma olen wanem naesterahwas, 1)
 Kõige esimene ema,
 Kel on wiie naese auu,
 Kuue mõrsjase ilu. 1) 2)

1) Kalewala XLVII., 154—157.

Teises kohas kõneldatakse pikemalt Ilmatare elamise ja olemise kohta. Kuu aega pidas Ilmatar ilma ilusal õuel puhtust. Viimaks läks ilma õuedel aeg igawaks, neitsi lastis ennast laenete ladwale, kus laened temaga kolkku puutusiwad. Seitse sada aastat läks seda wiisi mööda, neitsi hakkas oma häda kaebama, et tuuled teda tõugata ja lained liukata. Sel ajal tuli part ja otsis pesa aset. Ilmatar pistis põlwe reest wälja. Part munes ja hakkas hauduma. Ilmatar tõmmas põlwe ära, munad kukkusiwad wette. Müüd algas maailma loomine ja selle pääle sündis wiimaks Ilmatarest Wäinämöinen.

Nagu näha, tuleb sedagi naesterahwast, parem ilmatütart eelnimetatud Ilmatareks lugeda, ilmatütart, selle kätte Uku tuld kiigutada andis, kui ta uut päikest ja kuud tahtis walmistada. Waraku põgenes tuluke ilmatütrel käest pakk. Oli palju tegemist, enne kui tulukest taltsutada wõidi.

Lugu on küll nii, et mõnda ilmatütart olemas: üks neist, kõige wanem, ilmub Ilmatare nime all emana, teised nooremad kannawad aga wahel ka Ilmatare nime. Wahetegemiseks kõige wanema ilmatütrel ja nooremate ilmatütarde wahel lisati päris Ilmatarele nimi Kawe juurde. Siis on selge, et emast Ilmatarest jutt on.

Alguses tähendas ema Ilmatar küll ilma, õhu esitajat, isikuna mõeldud ilma, õhu. Sellest isikuna mõeldud õhust arwajiwad esiwanemad maailma jündinud olemat, isegi wana Wäinämöise.

Muud ilmatütred näha ei minu arwates wähem üleüldiselt õhu kui ilma esitawat, kes teab ehk enam hääd ilma. Salata ei wõi, et ilmatütred wihmapilwedesgi ilmuvad, aga küll enamasti niisugusel korral, mil päikegi paistmas, et seda wiisi oma kulda ja hõbedat ilmutada.

Hää ilmaga wõiswad ilmatütred iseäranis oma täies iluduses ilmuda. Päew, kuu ja tähed kinkiswad hää ilmaga neile kuldseid kangad, hõbedased helmed ja muud läikivad kaunistused.

Ilm tähendab ju ülepää õhku. Castren arwab, et Soome sugu esiotsa õhku nagu jumalat auustanud. Uja jooksul aga hakati wälimist õhku wõi ilma selles olewa jumaliku olemise awaldusena pidama.*)

Lõppeks paar sõna weel Kreukwaldi ilmaneitsi tähenduse kohta: Käharpääga Kõu tütar. Rahwaluule ei tee muidu kufagilgi ilmatütred Kõu tütreks. Seega peame oletama, et Kreukwald selle aunime ilma tütrele juurde luuletanud.

Ma mõtlen ometi, et Kreukwaldil selle aunime juurdeluuletusel Kalewala ilma ees seisnud ja Kreukwald wist Kalewala mõjul selle aunime juurdeluuletuse ette wõtnud. Kalewalas seisawad sõnad kõruti: sünnitaja Kame ja ema Ilmatar. Seda ühendust alalhoida katsudes kujutas Kreukwald

Ilmaneitsike ilusa,
Kõu tütar Käharpääga.

ilma et rahwasuust sellele ütluks tuge leidnud.

Kuna Kalewala Kame emana, naesterahwana esitab, tunneme Kõud ainult meesterahwana. Mida peame sest nähtusest arwama? Tõsi on, Soome mütoлогияs peetakse tawoliseiti Kawet emaks, naesterahwaks. Ei ainult Soomes, ka Gesti rahwa seas on nimi tuttav. Üleüldiselt tuntakse „kabe“ sõna, mis puhast, wiisakat tähendab. Pääle selle tuntakse, kui ka enam paiguti, „kahu“ sõna, mis nii ütelda „meesnaist,“ naist, kes täiesti nagu mees on, tähendab. Setu keeles selle masta kõnelewad wäga tihti „kawest,“ kus selle nime

*) Finnische Mythologie. Hft 67. 7

kandja neiuna meie ette ilmub. Seega leiaksime Soome „Kawe“ selgeid jälgesid Gesticist.

Need jäljed ei tunniosta ometi Kawe meesterahwaks jaamist. Siisgi ses tütkis wõiwad õpetatud mehed meid natukesel aidata. Su Castren awaldas omal ajal arwamist, et Kawe mitte ainult ema ei tähenda, waid esiotsa ehk waimu, siis aga üleüldse kõigesugusid elawaid olemisi, tallest midagi isearalisku awaldatakse. *) Seega ei oleks Kawe siis sugugi üksi naestesoo nimetuse sõna, waid see sõna sünniks niisama hästi meeste-soost olemiste kohta.

Yrjö Koskinen astub sammu edasi ja katsub näidata, et Kawe sõna on idast lainatud. Ta peab Kawet seks-samaks, mis Zend-awesta Kawa. Nimetatud Kawe tähendab aga walitsejat, wägewat. 2) D. Donner jälle püüab Kawe sugulust sanskriti keelega kätte näidata. Donner wõtab sanskriti sõna kawi ja wõrdleb seda Kawega. Kawi tähendab sanskriti keeles tarka, mõistlikku, mõtlejat. Selle nimega nimetatakse nimelt esiisaid, kes nüüd indlaste arwamiste järele waimudena päikese ümber lehmivad. 3)

Castreni, Y. Kostise ja Donneri seletuste pääle toetades ei jää meile enam takistusi ette, mis keelatafiwad Kawet kõueks saamast, olgu siis keelelisi. Minu meelest ei näita wõimata olemat, et Kawest aja jooksul Kõue oleks sündinud. „A“ muutub tihti õ'ks ja „w“ langeb mõnegi korra kahe häälega tähe wahelt wälja. Kawest saaks siis Kõu: Ilmatar oleks seda wiisi täie õigusega Kõue tütar.

Iselüsimine on aga, kas seda Kõue tütreks tegemist tarwis. Kreuzwaldi wabanduseks wõime küll niisugust seletust otsida, aga dieti jääb selle seletuse otsi-

*) Finnische Mythologie. Iht. 169.

2) Liedot Suomen suwun muinaisuudesta, Iht. 9

3) Indernas föreställningar om werldsskapelsen.

mine ilmaaegset, sest et käharpääga Rõutütar rahwa loodud ei ole, Kreuzwaldi enese loodud ütluste arutamiset aga nii pikki seletusi waewatajuma tööks tuleb arvata.

Viimaks olgu nimetatud, et „käharpääga“ Soome lainu üles tunnistab. Kalewala laul kõneleb, et kaunis Kaufamoinen „käharpää“ Kalewipoja õlleetmisele ilmub, kus pea riid algab. Soome rahwalaulu „käharpää Kalewipojalt“ on Kreuzwald „käharpää“ oma Kalewipoja lugulaulu wõtnud. Ei ole ometi seda pää äramääramist Kalewipojale märgiks pannud, waid Rõu tütrele, siis Soome eeskujul ülepää meile „käharpääga Rõu tütre“ loonud.

